

מסכת

קידושין

מז

תלמוד בבלי

עם כל המפרשים כאשר נדפס מקדם
ועם הוספות חדשות כמבואר בשער השני

עם

חידושים וביאורים
מרבותינו נשיאינו
נשיאי חב"ד

פתח דבר

בשבח והודיה לה' יתברך אנו מתכבדים בזאת להו"ל לקט מחידושי רבותינו נשיאינו על מסכת קידושין – אשר נלמדת בישיבות חב"ד ליובאוויטש בכל רחבי תבל בשנה הבעל"ט (ה'תשע"ב).

קיומו של חיבור זה הינו צורך השעה, ונועד במהותו לאפשר לקהל לומדי התורה להתקשר באילנא דחיי על ידי לימוד תורתם של אדמו"רי חב"ד – ובפרט נשיא דורנו – תוך כדי לימוד הסוגיא.

עיקרו של הספר הוא חידושים ועיונים בדרך הנגלה, אולם החומר כולל גם ביאורים בדרך החסידות והמוסר, והוראות בעבודת האדם. אלה הובאו במדור ההוספות, ונעתקו בקיצור ובציון המקור – כך שכל לומד ומעיין יוכל לגשת ולהרות נפשו במי הדעת הטהור.

כמה דברים על צורת העריכה:

א. כל הקטעים שמקורם הם בשפת האידיש הובאו כאן בתרגום ללשון הקודש, אף שהדבר לא ציין בכל מקום במפורש. וידועים דברי כ"ק אדמו"ר נשיא דורנו (שיחת ש"פ יתרו תשמ"א – לקו"ש חכ"א) שאי אפשר לעמוד על אמיתת כוונת רבותינו נשיאינו ע"י תרגום.

ב. במידת האפשר, נשתמר לשון הרב (או תרגומו) כפי שהוא במקורו, אך לעיתים נערכו שינויים קלים בסדר הדברים. במקרים אלו הוספנו בדרך כלל לפני ציון המקור – "ע"פ", כדי להורות על השינויים. כמו כן, יש והובאו ביאורים מתוך ספרי ליקוט של תורת רבותינו נשיאינו, שגם בהם קיימים שינויי עריכה קלים.

ג. באיזהו מקומן שנתוספו הערות מהמו"ל – ציינו זאת בסוף ההערה. הדברים אמורים בעיקר בהערות לשיחות ומכתבי כ"ק אדמו"ר נשיא דורנו. אמנם, כל ההערות לדברי שו"ת צ"צ הם של העורכים בלבד וחלקם נלקטו ממקורות קודמים כנ"ל.

בהעתקת דברי רבינו הזקן בתשובותיו, ובמובאות מקונטרס אחרון לשו"ע שלו, צירפנו הערות שהובאו ע"י עורכי המהדורה החדשה.

ד. ישנם כמה ביאורים מתורת כ"ק אדמו"ר נשיא דורנו על סוגיות בגמרא המבארות את דברי המקראות. כאשר הביאור בשיחה הוא ע"פ 'פשוטו של מקרא' – היא שיטת רש"י על התורה, הבאנו את הדברים, וזאת כאשר מתוכם מתבררים דברי חז"ל בגמרא ושיטתם – ע"ד ההלכה – בפירוש המקרא.

ה. כשהובאו קטעים וחלקים או הערות מתוך שיחה של כ"ק אדמו"ר נשיא דורנו, וכן מכתבים ומענות קודש שלפעמים נכתבו בקיצור נמרץ – השתדלנו לכתוב דברי הסבר ומבוא קצרים להבנת תוכן הענין. בדברי כ"ק אדמו"ר הצ"צ שולבו גם בתוך הדברים – כמובן באותיות שונות – דברי קישור והסבר להקלת הלימוד. כמו כן פוענחו בהערות בשולי הגליון איזה מראי מקומות שצויין אליהם. בנוסף לכך, ניתנו כותרות ו'תוכן קצר' לפני כל ביאור וביאור. כמובן שכל זה הוא באחריות העורכים בלבד ובפרט שעמקו וכו' דברי כ"ק רבותינו נשיאינו, כנודע.

* * *

החומר בספר זה נלקט מתוך אוצר ספרי וכתבי רבותינו נשיאינו, וכן מתוך יבול ספרים רב של ליקוט ואיסוף דברי תורתם במקצועות שונים בתורה. הידועים והמפורסמים שבהם: 'חידושים וביאורים בש"ס', 'שולחן המלך' – חידושים וביאורים בשולחן ערוך אדמו"ר הזקן, 'שו"ת הרב', ועוד. כמו כן נעזרנו במפתחות לספרי רבותינו נשיאינו שיצאו לאור בהוצאת קה"ת במשך השנים.

בשנת תשנ"ו י"ל ע"י המשפיע הרה"ח ר' חיים אשכנזי ע"ה ובנו הרה"ת מנחם מ. שי' אשכנזי, ספר ליקוט מחידושי רבותינו נשיאינו על מסכת קידושין. העבודה שנעשתה בספר שלפנינו נשענת רבות על הספר הנ"ל. אך בתוספת מרובה, ולכל לראש – הבאת חידושי הצ"צ במקורם ובמלואם.

* * *

אנו תקווה שהגשת דברי רבותינו הקדושים וחידושיהם לפני קהל הלומדים תביא לתוספת אומץ בלימוד התורה הק' – נגלה וחסידות – ולחיזוק ההתקשרות וההליכה בדרכיהם דרך הקודש יקרא לה. ובפרט הנוגע לנו במיוחד – ההתקשרות עם כ"ק אדמו"ר נשיא דורנו, שגילה אשר ההתקשרות האמיתית היא ע"י לימוד התורה "ליקוטי שיחות ומאמרים של כ"ק נשיא דורנו". ויה"ר שנזכה שיהא זה לנחת רוח כ"ק אדמו"ר נשיא דורנו ושיפעל בקרוב ממש את התגלותו לעין כל בגאולה האמיתית והשלימה.

לקט

מחידושי וביאורי

רבותינו נשיאינו

נשיאי חב"ד

על

מסכת קידושין

מפתח

<p>14 יז. רא"ש פ"א סימן ב. אם לא אמר לי אף גיטא לא בעיא וכו'
(היה מדבר עמה על עסקי קדושין, וכשקידש לא אמר 'לי' (שו"ת צ"צ))</p> <p>14 יח. חי' הרשב"א. דנתנה היא ואמר הוא אין כאן בית מיוחד וכו' . . .
(אמר טלי קדושין מע"ג קרקע האם מקודשת (שו"ת צ"צ))</p> <p>15 יט. תוד"ה הכא במאי</p> <p>15 כ. ר"ן ד"ה ולענין הלכה</p> <p>15 כא. ו, א גמ'. מנא ידעה מאי קאמר לה. וברש"י וחיודושי הרשב"א . . .
(אמר 'הרי את מקודשת לי', וטענה שלא הבינה את כוונתו (שו"ת צ"צ))</p> <p>16 כב. גמ'. נתן לה גיטה וקידושה ולא פירש וכו'</p> <p>16 כג. גמ'. אי דיהיב לה ושתיק ה"נ, הב"ע דיהיב לה ואמר</p> <p>16 כד. גמ'. כל שאינו יודע גיטין וקידושין לא יהא לא עסק עמהן</p> <p>16 כה. תוס' רי"ד ד"ה ואי בעית</p> <p>16 כו. חיודושי הריטב"א</p> <p>16 כז. ו, ב רש"י ד"ה לא צריכה</p> <p>16 כח. תוס' ד"ה דארווח. שאין הלוח נותן כלום לנותן וכו'
(שו"ע אדה"ז)</p> <p>16 כט. גמ'. מתנה ע"מ להחזיר שמה מתנה
(שו"ע אדה"ז)</p> <p>16 ל. גמ'. מתנה ע"מ להחזיר שמה מתנה
(שו"ע אדה"ז)</p> <p>16 לא. תוס' ד"ה לא החזירו. דאיכא תנאי דלא בעי כפול</p> <p>16 לב. גמ'. בכלהו קני לבר מאשה לפי שאין אשה נקנית בחליפין</p> <p>16 לג. תוד"ה לבר מאשה. מתנה ע"מ להחזיר אינו מועיל לקידושין
רק מדרבנן</p> <p>16 לד. חי' הריטב"א. מתנה ע"מ להחזיר הקנאה גמורה היא וכו'
(ביאור שיטת הריטב"א (שו"ת צ"צ))</p> <p>16 לה. ר"ן ד"ה תן מנה</p> | <p>3 א. בריש המסכת
גדר הקידושין — קשר נצחי (לקוטי שיחות)</p> <p>3 ב. מתני'. האשה נקנית
החיודושי דמ"ת הוא בקנין הקידושין — ביאור הרמב"ם (לקוטי שיחות)</p> <p>5 ג. מתני'. אשה נקנית כו' בכסף בשטר ובביאה</p> <p>5 ד. מתני'. האשה נקנית</p> <p>5 ה. מתני'. האשה נקנית בכסף
הטעם לקידושין בטבעת דוקא — ע"פ נגלה ופנימיות (התועדויות)</p> <p>6 ו. מתני'. האשה נקנית בכסף
קידושין ע"י טבעת — המשכה מאור המקיף (אגרות קודש)</p> <p>6 ז. מתני'. וקונה את עצמה בנט
"נמחל שעבודו" שייך בשטר קידושין אבל לא בגט (לקוטי שיחות)</p> <p>6 ח. מתני'. וקונה עצמה בנט ובמיתת הבעל
קניית האשה א"ע במיתת הבעל — דין או מציאות (לקוטי שיחות)</p> <p>6 ט. ב, ב גמ'. לישנא דרבנן דאסר לה אכ"ע כהקדש
מהות הקידושין (שו"ת צ"צ)</p> <p>7 י. גמ'. האשה נקנית, דמדעתה אין שלא מדעתה לא
מדעתה היינו שיהיה מעשה ממנה שחפצה בקידושין (שו"ת צ"צ)</p> <p>8 יא. ג, ב גמ'. מנין שמעשה האב לבת
(שו"ע אדה"ז)</p> <p>8 יב. ד, ב גמ'. כי יקח איש אשה . . . אין קיחה אלא בכסף
קידושין קונים הכסף, או קנין הכסף פועל הקידושין (לקוטי שיחות)</p> <p>10 יג. ה, א גמ'. ומנין שאף בשטר
הטעם שלא מצינו קידושי שטר אצל האבות ויוסף (לקוטי שיחות)</p> <p>11 יד. ה, ב גמ'. נתן הוא ואמרה היא ספיקא היא וחיישינן מדרבנן
מדוע הוי ספק קידושין רק מדרבנן (שו"ת צ"צ)</p> <p>13 טו. גמ'. בקידושין נתן לה כסף ושוה כסף וכו'. ור"ן
דעות הפוסקים (שו"ת צ"צ)</p> <p>13 טז. תוד"ה הא לא הכי. דטפי משמע אהא לשון נזירות וכו'
מה נקרא ידים שאינם מוכיחות (שו"ת צ"צ)</p> |
|--|---|

הוספות -

ביאורים על דרך החסידות והוראות בעבודת ה'

<p>18 ז. מתני'. האשה נקנית
ביאור ג' הדרכים ע"ד הקבלה (לקוטי לוי"צ)</p> <p>19 ח. מתני'. האשה נקנית
הקשר בין ספר נשים לסוף ספר זמנים שלפניו (לקוטי שיחות)</p> <p>20 ט. ב, ב גמ'. דאסר לה אכו"ע</p> <p>20 י. גמ'. דאסר לה אכו"ע כהקדש
ה'קנין' וה'איסור' בקידושי אשה בדוגמת מ"ע ומל"ת (ספר השיחות)</p> <p>20 יא. גמ'. דאסר לה אכו"ע כהקדש
(לקוטי שיחות)</p> <p>20 יב. גמ'. דרכו של איש לחזר
בעבודה (תניא)</p> <p>20 יג. ג, ב גמ'. אביה מקבל קידושה דכתיב את בתי נתתי
(התועדויות)</p> | <p>18 א. ב, א מתני'. האשה נקנית
ג' הדרכים בעבודת ה' (כתר שם טוב)</p> <p>18 ב. מתני'. האשה נקנית
ג' הדרכים — גמ"ח אותיות התורה, עבודה (לקוטי תורה)</p> <p>18 ג. מתני'. האשה נקנית
ג' הדרכים — ג' האבות (התועדויות)</p> <p>18 ד. מתני'. האשה נקנית
ג' דרכים בזירוהו על תומ"צ: שכר גשמי, רוחני, דביקות (לקוטי שיחות)</p> <p>18 ה. מתני'. האשה נקנית
החילוק בדרכי הקנין באשה ובמקח וממכר — בעבודה (התועדויות)</p> <p>18 ו. מתני'. האשה נקנית
האשה נקנית — הקנאת העולם להקב"ה (ספר השיחות)</p> |
|--|---|

א. בריש המסכת

גדר הקידושין – קשר נצחי

א. מהות וגדר נישואין דאיש ואשה (כדבעי) הוא – בל' הכתוב¹ 'ודבק באשתו והיו לבשר אחד', קנין ודבקות תמידי, בלי שום פרט המוליך וגורם להפסק [וענין הגירושין הוא דבר שמתחדש אחר הקידושין והנישואין, שמחליש וסותר ועד שכורת הקשר ("דבק") הוזה].

אבל כאשר קנין ותוכן הנישואין הוא באופן שיש בו פרט היפך של "ודבק", הן בתחלת הנישואין² או לאחר זמן, הרי זה חסרון בעצם הנישואין³.

וזהו תוכן ההלכה שבהל' גירושין⁴ "לא ישא אדם אשה ודעתו לגרשה ולא תהי' יושבת תחתיו ומשמשתו ודעתו לגרשה", היינו דאף שאין בזה איסור, מ"מ אין זה ענין "נישואין" לאמיתותו ע"פ תורה, ולכן "לא ישא אדם כו' ולא תהי' יושבת כו' ודעתו לגרשה".

ולכן ממשך הרמב"ם באותה ההלכה "ולא יגרש אדם אשתו ראשונה אלא א"כ מצא בה ערות דבר שנא' כו' ואין ראוי לו למהר לשלח אשתו ראשונה", כי תוכן דינים אלו אחד הוא: גדר ענין הנישואין מצד עצמן – "ודבק", שאינו נותן מקום להפכו (פירוד) כלל⁵.

וי"ל בפנימיות הענינים:

איש ואשה בכל פרטיהם למטה, הם בדוגמת (ובאו ונשתלשלו מ) "איש ואשה" – זה הקב"ה (איש) ובני ישראל (אשה), כמבואר בארוכה בשה"ש ובמדרו"ל.

וכן הוא בנוגע לנדוד – נישואי (וגירושין) איש ואשה, הרי זה בא ומסתעף מהנישואין, כביכול, שבין הקב"ה וכנס". וכנוסח הברכה שאומרים בהאירוסין דכאו"א מישראל "מקדש עמו ישראל ע"י חופה וקדושין". והיינו שחתונתם (קידושין ונישואין) של כאו"א מישראל, הרי זה פרט, כביכול, ממקדש עמו ישראל, מ"נישואין" הכלליים שבין הקב"ה ועמו (כנס").

ועפ"ז יומתק ביותר מה שמגדרי הנישואין הוא – שהם בקשר נצחי⁶, לפי שנישואי הקב"ה וכנס", וכמ"ש⁷ ביום חתונתו (של הקב"ה עם בני") זה מ"ת, הוא קשר נצחי (שא"א להיות בזה⁸ הפסק ח"ו).

ב. אמנם, ע"פ משנת"ל בגדר האיסור ד'לישא אשה ודעתו לגרשה" – זוהו (לא רק הנהגה מגונה מצד האיש, אלא) חסרון בעצם הנישואין – צריך ביאור בנישואי הקב"ה וכנס":

ידוע, שכללות ענין הגלות הוא בדוגמת ענין הגירושין⁹, וכדאיתא במדרש "דנתי אותם בגירושין"¹⁰. וכדאיתא בגמרא¹¹ "תשובה נצחת השיבה נכסת ישראל לנביא כו' אשה שגרשה בעלה כלום יש לזה על זה כלום"; ומכיון שהקב"ה ידע שיהי' ענין הגלות – הרי נמצא שיש בזה, כביכול, משום "לא ישא אדם אשה ודעתו לגרשה?"

בפשטות י"ל שאין שייך לומר בזה ש"דעתו לגרשה", כי כל ענין הגלות הוא רק תוצאה מהנהגת ישראל, ויש בזה בחירה חפשית בשלימות, ורק "מפני חטאינו (שלנו) גלינו מארצנו", ולולא החטאים שלנו לא היו כלל הגירושין.

[ואף שמפורש בתורה¹² "כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ והשחתם וגו' והפיץ ה' אתכם בעמים גו'", שנאמר בלשון ודאי (שכן יהי' בפועל), והרי התורה קדמה לעולם¹³, ונמצא דכבר בעת מ"ת הי' כביכול "בדעתו לגרשה" לאחר זמן (כאשר "נושנתם בארץ גו") –

א. (1) בראשית ב, כד.

(2) להעיר מרמב"ם הל' גירושין פ"ג ה"ו: אמר לסופר כתוב גט לפלונית. . לכשאשאנה אגרשנה בו. . אינו גט מפני שלא היתה בת גירושין ממנו כשנכתב גט זה – ראה צפע"נ לרמב"ם שם.

(3) להעיר ש"ו אפי"ו סק"ט סק"א, דודאי מיירי (אפילו) שלא גרשה אח"כ ואפי"ה איסורא איכא בשעת נישואין להיות דעתו כן.

(4) רמב"ם פ"י הכ"א.

(5) להעיר מסתימת ל' הרמב"ם "ולא יגרש אדם אשתו ראשונה אלא א"כ מצא בה ערות דבר שנא' כי מצא בה ערות דבר", ואינו מפרט או ערוה או דבר כדעת ב"ה שם (וראה ב"ש אה"ע שם סק"ב ואילך. ט"ז שם סק"ג). וי"ל כי אין כוונתו כ"כ לגדר האיסור שבזה אלא – דאינו מתאים מצד גדר ענין הנישואין והגירושין, וראה גט פשוט שם אות ה'. מל"מ לרמב"ם שם.

(6) אלא שאפשר (ולפעמים) מתחדש קנין חדש "גט ומיתת הבעל" (ריש קידושין).

(7) תענית כו, ב (במשנה). וראה במדב"פ פ"ב, ח (בסופו).

(8) משא"כ בקשר הנעשה ע"י בני"א.

(9) וראה מהר"ם ש"ף בסוף מס' גיטין.

(10) ב"ר פי"ט, ט. פתיחתא דאיכ"ד (וש"ג). וראה יפ"ת השלם ונור הקדש לב"ד שם. מהר"ם ש"ף שם. וראה ירמ"ג, ח: שלחתי ואתן את ספר כריתותי אלי'.

(11) סנהדרין קה, א. וראה בכ"ז לקו"ש ח"ט ע"ט 146 ואילך. וש"נ.

(12) ואתחנן ד, כה ואילך (הקריאה דת"ב).

(13) ראה פסחים נד, א. ב"ר פ"א, ד. וש"נ.

אין זו שאלה, כי (א) פסוקים אלו נאמרו לאחר מ"ת, בשנת הארבעים, וכל זמן שלא נתגלה דיבורו של הקב"ה¹⁴, עדיין יכול להיות בזה שינוי; וגם (ב) אפילו אם נאמר שנחשבים כ"דיבור", ואפילו לאחרי שנאמרו בפועל, הרי כתב הרמב"ם¹⁵ בנוגע לדברי פורעניות שהנביא אומר "אם לא עמדו דבריו אין בזה הכחשה לנבואתו. . שהקב"ה אך אפים רוב חסד ונחם על הרעה, ואפשר שעשו תשובה ונסלח להם".

אבל עדיין אינו מיושב כל צרכו, כי מאחר שסו"ס ידע הקב"ה בעת מ"ת שיהי' ענין הגלות, א"כ גם את"ל שאי"ז בגדר של "דעתו (ורצונו) לגרשה" – כי ניתנה הבחירה לאדם להתנהג באופן שלא יהי' גלות (וזהו רצונו של הקב"ה) – מ"מ, הרי סו"ס לא נעשו הנישואין (מצדו יתברך) באופן של קשר של קיימא, קשר נצחי – ונמצא שיש חסרון ח"ו בנישואי הקב"ה וישראל?

ג. והביאור בזה:

בגמ' שם¹¹ ממשך שהקב"ה משיב לכנסת ישראל "אי זה ספר כריתות אמנם אשר שלחתי", היינו שלא הי' גירושין ("ספר כריתות").

ועכ"ל, דוה שאיתא בגמ' שם לפני"ו "תשובה נצחת השיבה נכסת ישראל כו' אשה שגרשה בעלה כו'", ה"ז מפני שגלות הו"ע של גירושין (רק) מצד כנסת ישראל, שבזמן הגלות אין בני" מרגישים קירובו של הקב"ה אליהם, ולכן טוענים שזהו מצב של "אשה שגרשה בעלה";

אבל האמת הוא, שגם בזמן הגלות לא נפסקו ח"ו הנישואין בין הקב"ה וכנס"י (אלא שלא נראים באופן גלוי).

ואדרבה, כל הכוונה של ההסתר פנים דומן הגלות, "ואנכי הסתר אסתיר פני גו"¹⁶, היא רק כדי שיהי' "ובקשתם משם את ה' ומצאתם כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך. . ושבת עד ה' אלקיך ושמעת בקולו"¹⁷, שע"ז מתגלה קשר "ודבק" עמוק יותר, שגם בהיות בני" נפוצים בעמים, הם אשתו של הקב"ה ודבוקים עמו.

ועל ידי שבנ"י מתנהגים כ"אשה כשרה" ומראים דביקותם בה' (בקיום התומ"צ) הרי, מדה כנגד מדה, גם הנהגת הקב"ה עם ישראל היא באופן כזה, (שאפילו) כל העמים רואים שאין גירושין בין הקב"ה ובני", ורואים בעליל שמירת והשגחת הקב"ה על ישראל, והוא יתברך ממלא את כל צרכיהם (שארה כסותה ועונתה¹⁸) באופן שגם ב(סוף) זמן הגלות ישנו "רב טוב לבית ישראל"¹⁹ כפשוטו,

והולכים תיכף ומיד אל הגאולה האמיתית והשלימה, שאז תהי' בגלוי שלימות הנישואין בין הקב"ה וכנס"י "והי' ביום ההוא נאם ה' תקראי אישי ולא תקראי לי עוד בעלי"²⁰, בביאת משיח צדקנו בעגלא דידן ממש.

(לקר"ש חל"ד תצא"ג, ע' 141 ואילך)

ב. ב, א מתני'. האשה נקנית

החידוש דמתן תורה הוא בקנין הקידושין – ביאור דברי הרמב"ם

בתחילת הל' אישות כתב הרמב"ם תיאור האישות קודם מ"ת, ולכא"ו מהי נפק"מ עתה, ומבאר שבענין זה – עצם חיי האישות – אין נפק"מ בין קודם מ"ת ואח"כ. וזהו יסוד שיטת הרמב"ם בגדר חופה שהיא יחוד, דהיינו עצם חיי האישות. וזה שוה לענין הנישואין שקודם מ"ת.

א. כתב הרמב"ם בריש הל' אישות: "קודם מתן תורה הי' אדם פוגע אשה בשוק אם רצה הוא והיא לישא אותה מכניסה לתוך ביתו ובעולה בינו לבין עצמו ותהי' לו לאשה. כיון שנתנה תורה נצטוו ישראל שאם ירצה האיש לישא אשה יקנה אותה תחלה בפני עדים ואח"כ תהי' לו לאשה שנאמר²¹ כי יקח איש אשה ובא אלי".

וממשך בהלכות שלאח"כ²² ש"ליקוחין אלו מצות עשה כו' הן הנקראין קידושין או אירוסים בכ"מ כו' וכיון שנקנית האשה ונעשית מקודשת אע"פ שלא נבעלה ולא נכנסה לבית בעלה הרי היא אשת איש וכו' ואם רצה לגרש צריכה גט".

(14) ראה מדרש תהלים ט, א. תו"ח תולדות יג, ג ואילך. ועוד.

(15) הל' יסוה"ת פ"י ה"ד.

(16) וילך לא, יח.

(17) ואתחנן שם, כט ואילך.

(18) משפטים כא, י"ד. וצריך ליהרר מאד כו' שלא לצערה כו' ויהא זהיר בכבודו (ש"ע אדה"ז הל' אונאה בסופן).

(19) ישע"י סג, ז – הפטרה האחרונה ד"שבעה דנחמתא".

(20) הושע ב, יח. וראה שמו"ר ספט"ו "העולם הזה אירוסין. . לימות המשיח יהיו נישואין".

ב. (21) פרשתנו כב, יג. ובסה"צ (מ"ע ריג) מביא הכתוב (שם כד, א) "כי יקח גו' ובעלה". וראה רמב"ם הוצאת פרענקל בשינויי נוסחאות. ואכ"מ.

(22) ה"ב וגו'.

וב' דכיון שענין האישות גבי ב"נ נוצר ע"י ההכנסה לביתו כו' (היינו חיי אישות בפועל), הרי כך גם שילוחה (או היציאה) מביתו היא העושה את הגירושין, משא"כ בישראל שהאישות נבראה ע"י קנין ו"ליקוחין", ולכן ביטול קנין זה הוא ע"י כתב דוקא. וא"כ כשם שהקדים הרמב"ם דין אישות דקודם מ"ת כדי להדגיש החידוש בליקוחין דמ"ת, כן הו"ל להקדים דין גירושין דקודם מ"ת, כדי להדגיש החידוש בדין גירושין שאחרי מ"ת (שמתגרשת ע"י "כתב", גם כשהיא עדיין בבית בעלה).

ג. ויובן זה בהקדים עוד דיוק ברמב"ם כאן: בגדר אישות דישראל יש שני שלבים - אירוסין שהם הקנין וליקוחין (ע"י כסף שטר או ביאה) ונישואין (ע"י כניסה לחופה). ואע"פ שגם ע"י אירוסין לחוד כבר חל על האשה שם "אשת איש", מ"מ, כו"כ חיובים (גם של תורה) חלים רק ע"י נישואין³⁵, שאז הרי הם איש ואשה לכל הדברים.

ועפ"ז צע"ק, שבריש הל' אישות מבאר הרמב"ם רק ענין הקידושין (אירוסין) ואילו דין נישואין לא הזכיר עד פרק י', שרק שם³⁶ מבאר דכאשר "יביא אותה לתוך ביתו ויתיחד עמה ויפרישה לו (ו)יחוד זה הוא הנקרא כניסה לחופה והוא הנקרא נישואין בכל מקום. . והרי היא אשתו לכל דבר". ולכאורה הו"ל לבאר שם "נישואין" תיכף בריש הל' אישות, ביחד עם ביאור שם קידושין ואירוסין.

ואדרבה: קידושין "היא (רק) תחילת מצות הנישואין. . אירוסין בלא נישואין ודאי לא השלים המצווה עדיין³⁷ (וכדיוק לשון הרמב"ם בכותרת להל' אישות, שהמצווה היא "לישא אשה בכתובה וקידושין, הרי שהמצווה היא הנישואין³⁸), וא"כ תמוה ביותר שלא ביאר ענין הנישואין תיכף בריש הל' אישות.

וביותר אינו מובן, שהרי בב' הפרקים דהל' אישות ביאר הרמב"ם עשרים שמות השייכים להלכות אלו, ובסוף פרק ב' מונה כל העשרים שמות, החל משם "קידושין" (ומסיים "שים כל השמות האלו לעומתך תמיד כו' כדי שלא נהי' צריכין לבאר כל שם מהן בכל מקום שנוכיר אותו) - ואילו שם "נישואין" לא הזכיר כלל שם.

ד. ונ"ל, שס"ל להרמב"ם, שעיקר חידוש התורה בענין אישות דישראל הוא רק בגדר קידושין, וכנ"ל שכל גדר ליקוחין אלו נתחדש ע"י ציווי התורה, אבל בענין הנישואין, לא נשתנה מהות וגדר האישות מכפי שהי' קודם מ"ת. דענין הנישואין עצמם הוא המציאות דחיי אישות, בלשון הרמב"ם "מכניסה לתוך ביתו כו' ותהי' לו לאשה", ובוזה אין שינוי (עיקרי) בין קודם מ"ת ללאחר מ"ת.

וזהו שדייק הרמב"ם בלשונו "כיון שנתנה תורה נצטוו ישראל שאם ירצה האיש לישא אשה יקנה אותה תחילה כו' ואח"כ תהי' לו לאשה", והולך ומפרט ענין "ליקוחין" אלו ולא הענין ד"לישא אותה" (נישואין), כי חידוש התורה אינו בענין "לישא אשה" ("תהי' לו לאשה") גופא, שענין זה נשאר כמו שהי' קודם מ"ת, אלא רק בליקוחין הקודמין לנישואין, "יקנה אותך תחלה (ואח"כ תהי' לו לאשה)".

וזה גופא הטעם שהקדים הרמב"ם ע"ד סדר ענין האישות "קודם מ"ת", שאין זו (רק) הקדמה להבין החידוש בקידושין של ישראל, אלא כדי לבאר שם נישואין (גם עתה לאחר מ"ת), שזהו עיקר ענין האישות. ונמצא, שלא זו בלבד שהרמב"ם לא השמיט כאן ביאור שם נישואין, אלא אדרבה, זוהי התחלת הל' אישות [אלא שמבאר כיצד הי' "קודם מ"ת", כיון שזה לא נשתנה אחרי מ"ת] - ורק אח"כ מבאר עשרים שמות פרטיים השייכים לענין הנישואין (החל מהשם "קידושין").

ועפ"ז מובן החילוק בין אישות לגירושין, דכאן הקדים הרמב"ם דין אישות קודם מ"ת משא"כ גבי גירושין, כי בנוגע לאישות, הרי גדר האישות דקודם מ"ת נשאר גם לאחר מ"ת בענין הנישואין (והחידוש דמ"ת הוא בהליקוחין שבאים קודם הנישואין); ואילו בגירושין, הרי היציאה (ושילוח) מבית הבעל כפי שהוא אצל ב"נ, לא מהני כלל בישראל.

ה. ויש לומר שדבר זה (שגדר הנישואין לא נשתנה אחר מ"ת) נוגע להלכה - כי זהו יסוד שיטת הרמב"ם בגדר חופה (שהיא העושה נישואין), שמצינו כמה שיטות³⁹ מהי כניסה לחופה, והרמב"ם⁴⁰ פסק שכניסה לחופה היינו "יחוד", "שיביא אותה לתוך ביתו ויתיחד עמה ויפרישה לו" - והרי זה קרוב מאוד לתיאור האישות

ולכאורה צ"ע, למה הקדים הרמב"ם כאן תיאור גדר האישות שקודם מ"ת, ולא התחיל בדין אישות שלאחר מ"ת: "אם ירצה האיש לישא אשה צריך לקנות אותה תחלה כו' ואח"כ תהי' לו לאשה כו"²³?

והנה בפשטות, הנפקותא להלכה בזה"ל היא לגבי בן נח, וכמ"ש במגיד משנה כאן "זה פשוט ומבואר בהרבה מקומות דלעכו"ם בייחוד בעלמא²⁴ היא אשתו וכיון שבא עלי' לשם אישות היא לה אשית איש שחבירו עכו"ם חייב עלי' כנוצר פרק ט'²⁵ מהלכות מלכים ומלחמותיהן".

אבל לכאורה אין זה טעם להביא ענין זה בריש הל' אישות, שבהן מדובר ק אודות דין אישות דישראל, והי' לו להביאו בהל' מלכים²⁶, ששם מבאר דיני בני נח.

וכמו בדנין גירושין, דבריש הל' גירושין כ' הרמב"ם רק דין גירושין דישראל (מבלי להקדים אופן הגירושין לפני מ"ת) - "אין האשה מתגרשת אלא בכתב שיגיע לה וכתב זה הוא הנקרא גט. . זה²⁷ שנאמר בתורה²⁸ ושלחה מביתו אין עניינו שלא יגמרו גירושין עד שתצא מביתו אלא כשמגיע גט לידה גמרו גירושין ואע"פ שעדיין היא בביתו, ורק בהל' מלכים²⁹ מבאר דין גירושין דב"נ - "מאמתית תהי' אשת חבירו כגרושה שלנו משיצאיאנה מביתו וישלחנה לעצמה או משתצא היא מתחת רשותו ותך לה שאין להם גירושין בכתב".

וצ"ל, שהקדמה זו בענין האישות דקודם מ"ת נוגע לדין אישות דישראל (שלאחר מ"ת).

ב. לכאורה הי' אפשר לבאר זה ע"פ משנת במ"א³⁰, שקודם מ"ת לא הי' שייך כל ענין "ליקוחין" אלו דלאחר מ"ת. כי ענין אשת איש" (בפשטות) אינו שהאשה קנוי' לבעל כחפץ הנקנה לאדם, אלא שאשה זו ואיש זה הם כמו מציאות אחת שנעשית ע"י זוג, ע"ד לשון הכתוב³¹ "ודבק באשתו". ולכן, לולא ציווי התורה שהאדם "יקנה אותה תחלה. . ואח"כ תהי' לו לאשה", אין מקום לומר שיש "ליקוחין" שבכחם לפעול שיחול על האשה שם "אשת איש" כאשר עדיין אינה "אשתו" במובן הפשוט, כי "לא נבעלה, (אפילו) לא נכנסה לבית בעלה", ורק ציווי התורה עושה מציאות של "ליקוחין" העושה את האשה לאשת איש.

ויש לומר שנפק"מ גם בזמן הזה בב"נ, שב"נ הקונה אשה בא' מדרכי הקנינים לשם אירוסין כו' - לא נפעל כלום ע"י מעשה זה ועדיין היא פנוי' כמו לפני מעשה הקנין ממש³². וכדברי הרמב"ם בהל' מלכים³³ שא"ן ב"נ חייב על אשת חבירו עד כו' אחר שנבעלה לבעלה, אבל מאורסה או שנכנסה לחופה ולא נבעלה אין חייבין עלי'³⁴.

ועפ"ז יש לומר, שמתעם זה הקדים הרמב"ם דין אישות דקודם מ"ת, כדי להדגיש יותר החידוש שבגדר קידושין דלאחר מ"ת, וכדחזינו, שקודם מ"ת הדרך היחידה ליצור גדר אישות היתה רק ע"י שחיים יחד כבעל ואשה - "מכניסה לתוך ביתו ובעולה כו"³⁵.

אבל ביאור זה אינו מספיק, כי אין בענין זה לכאורה שום נפק"מ להלכה גבי אישות דישראל.

זאת ועוד: מאי שנא קידושין מגירושין, דשם לא הקדים הרמב"ם גדר הגירושין דלפני מ"ת, אף שהחילוקים הנ"ל בין ישראל וב"נ בדין קידושין וגירושין תלויים

(23) וכמו שהקשה הכס"מ בדברי הרמב"ם לקמן ה"ד גבי איסור "קדשה", שמקדים "קודם מ"ת" אדם פוגע אשה בשוק כו' משנתנה התורה נאסרה הקדשה" - וראה לקמן סוף סעיף ו'.

(24) ראה חי' הרי"ש לרמב"ם כאן, דעכו"ם אינו קונה אלא בביאה (וראה לקמן סעיף ה'), "ואולי ביחוד דקאמר ר"ל בלא עדים".

(25) ה"ז - אלא ששם החידוש להיפך, שאינו חייב ע"י אירוסין או כניסה לחופה אלא רק "אחר שנבעלה לבעלה", ואילו כאן החידוש ד"בייחוד בעלמא (גם בלי אירוסין או חופה) היא אשתו".

(26) ובפרט שענין זה ד"בייחוד בעלמא הוא אשתו" אינו מפורש בהל' מלכים שם, כנ"ל בהערה הקודמת.

(27) שם ה"ד.

(28) פירשתו כד, ב.

(29) שם ה"ח.

(30) לקו"ש ויחי תשמ"ח ס"ג ואילך - וראה שם (ובהערה 24 שם) ביאור ל' אירוסין שבפרש"י ויחי מוח, ט. וירא יט, יד) וכן מ"ש "הבה את אשתי" (ויצא כט, כא. ובחדא"ג מהרש"א לסנהדרין (יט, ב) שכבר היתה מקודשת והיא אשתו). ועוד.

(31) בראשית ב, כד.

(32) בצפ"ע ע"ת שמות (ב, א) דעמרם "הוסיף דין של נישואין" קודם מ"ת. אבל י"ל דשם הדיוק "נישואין", והיינו כניסה לחופה, וכל' הגמ' שמציין שם (ב"ב קב, א) "הושיבה באפריון כו". אבל במהר"ץ חיות לסוטה (יב, א) מפרש דעמרם הוסיף "מצות קידושין". (וראה לקו"ש

הערה 42. לקו"ש ח"ח ע' 290 הערה 57).

(33) שם ה"ז.

(34) ומ"ש שאין חייבין עליי', דמשמע שלכתחילה אסור - י"ל שאין זה מפני שכבר חל עלי' שם אשת איש, אלא לפי דכיון שנכנסה לחופה כו' ה"ז כמו התחייבות להנשא, וה"ז ע"ד הונאה או גול כו' (וראה סנהדרין נו, א ובפרש"י שם ד"ה על הגול. רדב"ז להל' מלכים שם ה"ח). ואכ"מ.

(35) כמו החילוק בין נערה המאורסה שהיא בסקילה ונשואה בחנך (פרשתנו כב, כיכד. ספרי שם.

סנהדרין נב, סע"ב. ובכ"מ); החילוק באופן הפרת נדר דאורסה ודנשואה (מטות ל, ז ואילך ובפרש"י שם. נדרים רפ"ו). ועוד.

(36) ה"א.

(37) תשובה ר"א בן הרמב"ם, הובאה בכס"מ כאן פ"א סה"ב (ומתוך עפ"ז ל' הגמ' (מו"ק יח, ב') "לארס דלא קעביד מצוה. . לישא. . דקא עביד מצוה").

(38) כמו שמדייק בתשובת ר"א בן הרמב"ם שם.

(39) שו"ע אה"ע ר"ס נה וברמ"א שם. וראה אנציקלופדי' תלמודית ערך חפה בתהלתו. וש"נ.

(40) הל' אישות פ"ה ה"א.

ה. מתני'. האשה נקנית בכסף

הטעם לקידושין בטבעת דוקא – ע"פ נגלה ופנימיות

בהלכות אישות, בענין קידושין בכסף – כותב הרמב"ם: "אם בכסף הוא מקדש אין פחות מפרטה כסף או שוה פרוטה".

והנה, ברמ"א ריש הל' קידושין⁵⁰ כתוב: "וכן נוהגין לקדש בטבעת, ויש להם טעם בתיקוני הזהר".

ונמצא, שבענין זה מודגש בגלוי בדברי הפוסקים שמקור המנהג הוא – בתיקוני זוהר, פנימיות התורה⁵¹.

ולפלא, שלמרות שישנם טעמים למנהג זה (לקדש בטבעת) גם בנגלה דתורה (כפי שמצינו בספר תורת העולה להרמ"א כו"כ טעמים למצוות התורה ע"פ נגלה דתורה), וכדאיאתא בחינוך⁵²: "משרשי המצוה... שתתן אל לבה לעולם שהוא קנוי לאתו איש, ולא תזנה תחתיו ולא תמרוד בו, ותתן אליו יקר והוד לעולם כעבד לאדוני... ומהיות מיסוד המצוה מה שזכרתי, נהגו ישראל לקדש בטבעת להיות בידה תמיד למזכרת", מ"מ, מדגיש הרמ"א שטעם הדבר הוא – "בתיקוני הזהר", פנימיות התורה דוקא.

ויש לומר, שטעמו של החינוך עולה בקנה אחד עם הטעם המובא בתקו"ז:

ענין זה מבוא בתקו"ז ב' מקומות⁵³. ובא' מהם⁵⁴ – מקשר ענין זה עם כריכת רצועות של תפילין על אצבעו של האיש. ומכיון שתפילין ענינם שעבוד המוח והלב, הרי זה קשור עם הטעם המובא בחינוך אודות קידושין בטבעת – השעבוד דאשה לבעלה, שתהיה "אשה כשרה שעושה רצון בעלה"⁵⁵.

ויש להוסיף ולבאר את הטעם לכך שמנהג זה – לקדש בטבעת – לא הובא ברמב"ם [וכמו כן לא הובא מנהג זה בדברי הבית יוסף, אף שעסק גם בפנימיות התורה (כמובן מספרו מגיד מישרים כו')] – מדברי הרגצ'ובי בענין זה:

על דברי הרמב"ם דלעיל "אם בכסף הוא מקדש כו" – כותב הרגצ'ובי⁵⁶: "המנהג שמקדש בטבעת ולא בכסף, ונ"ל דהנה עי' בירושלמי פרק ה' דנדרים דהמקדש בספר תורה שלו אינה מקודשת, וטעם כמ"ש הר"ן פרק א' דקידושין גבי מנה אין כאן, דדבר שלא יצא מידו לגמרי לא הוה קידושין. והנה מבוואר בב"ב דף מ"ג דמן ס"ת אינו יכול לסלק לגמרי [דגבי קידושין צריך ליתן לה הכל הצורה (כלומר, שקיום המצוה דכתיבת ספר תורה נשאר לעולם בידו) ולא הוה קידושין]⁵⁷. . . והנה כעת המנהג שמקדשים בשעת החופה, ותיכף הוה נשואה, וא"כ יהא לו בכסף קידושין פירות, וא"כ לא הוה קידושין, לכך תתקדש בכלי דהוה כלבוש".

ביאור הדבר:

נתינת הקידושין צריכה להיות באופן שהדבר כולו יהי' שייך לאשה, ולא ישאר לאיש מאומה בדבר זה, משא"כ כאשר הדבר אינו יוצא מידו לגמרי – לא הוה קידושין.

והנה, מכיון שכעת המנהג שמקדשים בשעת חופה, היינו, שאין הפסק זמן בין הקידושין (אירוסין) לנישואין, וכדמשמע גם בסידורו של אדמו"ר הזקן – שם הכותרת "ברכת אירוסין ונישואין", מפני שהנישואין הם בסמיכות ממש לאירוסין, ללא כל הפסק בענין אחר (כי אם בקריאת הכתובה וברכה הנוספת על היין⁵⁸ – הרי אם יקדש בכסף, נמצא, שתיכף ומיד לאחר האירוסין, בעת החופה והנישואין, יש לבעל את הפירות דכסף קידושין, כדן נכסי מלוג שהפירות לבעל, ומכיון שכן, לא יצא הכסף מידו לגמרי (שהרי יש לו את הפירות), ובמילא לא הוה קידושין.

ולכן, צריכים לקדש בטבעת ("בכלי דהוה כלבוש") – שבוה לא שייך ענין של פירות, ובמילא לא נשאר לבעל חלק בזה, דמכיון שנתן את הטבעת לאשה שיהי' לבוש עבודה – שוב אינו יכול להשתמש בזה, כי: (א) טבעת יכולה להיות על אצבע של אדם אחד בלבד, ובמילא, בזמן שהאשה עונדת את הטבעת – אין יכול

דקודם מ"ת, ש"מכניסה לתוך ביתו ובעלה כו". והיינו לפי שס"ל להרמב"ם שענין הנישואין שלאחרי מ"ת הוא הוא ענין הנישואין שקודם מ"ת, דהיינו המעשה דחיי אישות, ולכן כדי שיחול על האשה שם "נשואה" ה"ז שווה לדרך הנישואין שקודם מ"ת.

ואע"פ שיש נפק"מ בין נישואין דקודם מ"ת ונישואין לאחרי מ"ת, דקודם מ"ת (וכן בב"ב אחרי מ"ת) צ"ל חיי אישות ממש ("בעלה כו"), ואילו בישראל מספיק ייחוד בלבד להשוותה נשואה, וכמ"ש הרמב"ם⁴¹ ד"משתכנס לחופה נקראת נשואה אע"פ שלא נבעלה" – הרי נוסף לזה שגם ענין היחוד (לשם אישות) גופא הוא כמו מעשה אישות⁴² [ובפרט שהרמב"ם מדייק שלא מספיק יחוד בלבד אלא צ"ל באופן ד"יפרישנה לו", וכמבואר בפוסקים⁴³ דהיינו שצ"ל באופן של קביעות, ולא שמביאה לתוך ביתו באופן דלפי שעה כו] הרי כ' הרמב"ם⁴⁴ שיחוד זה צ"ל "ראוי לבעילה, אבל אם היתה נדה אע"פ שנכנסה לחופה ונתיחד עמה לא גמרו הנישואין והרי היא כארוסה עדיין". וע"פ הנ"ל מובן הטעם בפשטות, כי זהו כל גדר ענין הנישואין, ההכנסה לתוך ביתו והחיים יחדיו כאיש ואשה, ולכן צ"ל יחוד הראוי לחיי אישות.

ח. ויש לבאר ענין הנ"ל בגדר קידושין ונישואין ע"פ פנימיות הענינים:

ידוע שאיש ואשה, חתן וכלה, הם משל על הקב"ה וכנסת ישראל, שהקשר של ישראל לאביהם שבשמים נמשל לאירוסין ונישואין. והחילוק ביניהם הוא: אירוסין שהם "קידושין" – מלשון "אסר לה אכולי עלמא כהקדש"⁴⁵ – מורה על המשכת קדושה עליונה על האדם, שלמעלה מעלה מגדרי העולם, שלכן היא בהבדלה מן העולם – קדושה מלשון הבדלה⁴⁶ – הפועלת באדם פרישות והבדלה מן העולם (איסור, שלילה)⁴⁷; משא"כ ענין הנישואין הוא, כאשר קדושה זו נמשכת באדם בפנימיות, עד שהאדם, גם כפי שהוא בהגבלות הגוף והעולם, נעשה כלי לקדושה זו.

וזהו שענין הנישואין כשלעצמו (היינו היחוד וההמשכה בפנימיות) אינו עיקר החידוש דמ"ת, כי התנועה דהמשכת אור הקדושה בפנימיות ישנה גם קודם מ"ת (היינו באור האלקי המוגבל, שלפי ערך העולמות); ועיקר חידוש התורה הוא בענין הקידושין, שהיא המשכת קדושה שלמעלה מגדרי העולם, שזו אינה בכחו של אדם מצד עצמו אלא רק בכח התורה;

אלא שלאחרי שניתן לאדם הכח להמשיך קדושה זו, הרי הנישואין הבאים אחר כך, שבהם נמשכת קדושה עליונה זו בפנימיות, הם בדרך ממילא באופן אחר לגמרי, באופן של קביעות וקשר חזק (כנ"ל), כיון שההמשכה בפנימיות היא מקדושה זו שלמעלה מגדרי העולם⁴⁸.

ואדרבה: תכלית הכוונה היא לא בענין הקידושין (שהאור נשאר בבחי' הבדלה ומקיף), אלא דוקא בענין הנישואין, וכלשון הרמב"ם "שכל התורה ניתנה לעשות שלום בעולם", שהיא המשכת הקדושה בעולם דוקא, שענין זה יהי' בגילוי לעת"ל, וכמרז"ל⁴⁹ שבעת מ"ת הי' רק ענין האירוסין, וענין הנישואין בין הקב"ה לכנסת ישראל יהיו בגאולה האמיתית והשלמה ע"י משיח צדקנו, יבוא ויגאלנו ויוליכנו קוממיות לארצנו, במהרה בימינו ממש.

המשך הביאור והקשר דספר נשים לסוף ספר זמנים שלפניו – ראה לקמן בהוספות.

(לקו"ש חל"ט תצא. ע' 30 ואילך)

ג. מתני'. האשה נקנית כו' בכסף בשטר ובביאה

ראה מכתב בסיום המסכת ע"ד קישור ההתחלה והסיום.

ד. מתני'. האשה נקנית

ביאור כללי בחידוש התורה בדן קנין הקידושין והטעם שלא מצינו קודם מ"ת מציאות של קידושין – ראה לקו"ש ח"ל, נעתק לקמן בביאור הגמ"ה, א.

(41) שם ה"ב.

(42) כפסק הרמב"ם (הל' גירושין פ"י הי"ח). וראה גם הל' אישות פ"ג ה"ה ובמגיד משנה שם) "הן הן עדי יחוד הן הן עדי ביאה".

(43) ב"ש וח"מ לשו"ע אה"ע שם.

(44) הל' אישות פ"י ה"א.

(45) קידושין ב, ריש ע"ב.

(46) ראה תניא פמ"ו (סו, א).

(47) להעיר מהמבואר בכ"מ שקידושין הם בחי' מקיף, שלכן מקדשין בטבעת דוקא (תו"א ס"פ ויגש. ובכ"מ).

(48) להעיר מלקו"ת שמע"צ צא, א.

(49) שמו"ד ס"פ טו. נת' ע"ד החסידות בתו"א שם. לקו"ת שה"ש מח', סע"א, ועוד.

ה. (50) אה"ע רפכ"ז. וראה שו"ת צ"צ יו"ד סו"ס רכג. וראה גם לקו"ש חט"ו ע' 337.

(51) בדרך כל, "כל דבר שבעלי הקבלה והזוהר חולקים עם הגמרא או הפוסקים הנמשכים אחר הגמרא – הלך אחר הגמרא או הפוסקים הנמשכים אחרי" (שו"ע אדה"ז או"ח סכ"ה סכ"ח – ממג"א שם סק"ב. ושו"נ). אמנם, יש מקומות שהפוסקים עצמם קובעים את הפס"ד על סמך דברי הקבלה והזוהר, ספר הבהיר, וכיו"ב, אף שאין מזכירים היכן הוא מקור הדברים. ויתירה זו בנדו"ד – שמודגש ומפורש בפוסקים שמקור המנהג הוא "בתיקוני הזהר", תורת הקבלה.

(52) מצוה תקנב.

(53) רת"ה. ת"י (כה, רע"ב).

(54) ת"ה שם (כ, רע"ב).

(55) ראה תדב"א ר פ"ט.

(56) צפע"ג על הרמב"ם, שם.

(57) שו"ת צפע"ג דווינסק ח"ב ס' כד.

(58) ראה תוד"ה שאין – פסחים קב, ב.

הבעל לעונדה. (ב) אפילו כאשר האשה מסירה את הטבעת מאצבעה – אין יכול הבעל לעונדה מפני האיסור ד"לא ילבש גבר שמלת אשה"⁵⁹.

אמנם, כל זה הוא בימינו, כאשר הקידושין הם בסמיכות לנישואין; משא"כ בזמנו של הרמב"ם, כאשר ה' הפסק זמן של י"ב חדש בין הקידושין לנישואין (י"ב חודש שנותנים לבתולה לפרנס את עצמה כו"⁶⁰) שוב אין צורך לקדש בלבוש (טבעת) דוקא, אלא יכולים שפיר לקדש בכסף, מכיון שבמשך כל י"ב חודש שבין האירוסין לנישואין שייך כסף הקידושין לאשה בלד, ולבעל אין בו ולא כלום, מכיון שרק בעת הנישואין זוכה בפירות. ולא לפני כן.

עפ"ז יש לבאר ענין נוסף:

נוסף על המנהג לקדש בטבעת, נוהגים גם שהחתן עונד את הטבעת על אצבעה של הכלה (בעת או מיד לאחר אמירת "הרי את מקודשת כו").

ולכאורה, לשם מה צריכים לעונד את הטבעת על אצבע הכלה – מספיק שהכלה תקבל את הטבעת בידה!?

והביאור בזה – ע"פ האמור לעיל:

הקידושין בטבעת הם "בכלי דהוה כלבוש". וכמיון ש"מוכח בתוספתא דקידושין פ"ב דאם קדשה בכלי לא הוה קידושין עד שתשתמש בהכלי"⁶¹, לכן, יש צורך לעונד את הטבעת על אצבע הכלה (ולא רק לתת בידה), כי ע"י משתמשת הכלה בטבעת – היא קונה אותה ומתקדשת בה.

והנה, איתא במדרש⁶² שבמתן תורה ה' הענין דאירוסין בין הקב"ה וכנס", ואילו הענין דנישואין יהי' לעתיד לבוא.

וע"פ האמור לעיל שבימינו נוהגים שהנישואין הם תיכף ומיד בסמיכות לאירוסין – הרי מובן שענין הנישואין דהקב"ה וכנס" צריך להיות תיכף ומיד, בסמיכות למ"ת דיום זה, שכן, הענין דמ"ת ישנו בכל יום ויום, כפי שמברך כו"א מישאל בברכת התורה (הן בהתחלת היום, והן בעת העלי' לתורה בציבור – בשם הציבור כולו): "נותן התורה" – לשון הוה"⁶³. וא"כ, מיד לאחר אירוסין שביום זה – צריך להיות ענין הנישואין, ביום זה ממש.

ולא רק שהאירוסין והנישואין הם באותו היום, אלא עוד זאת, שביום זה עצמו אין כל הפסק ביניהם, כפי שנוהגים בפועל שאין מפסיקין בין האירוסין לנישואין, כי אם בשתיית כוס יין – שאין זה הפסק כי אם תוספת עילוי וחזוק כו', וכן בנוגע לענין הגאולה – אין אומרים שירה אלא על היין"⁶⁴, שירה הקשורה עם ענין השמחה, ששלימותה – בגאולה העתידה.

ובפשטות – גאולה האמיתית והשלימה בפועל ממש, תיכף ומיד, כפס"ד הרמב"ם⁶⁵: "שיראל עושין תשובה ומיד הן נגאלין", והרי תשובה היא ללא כל שהות זמן – "בשעתא חדא וברגעא חדא"⁶⁶, ובאופן שישנם גם ה"כלים" – כידוע⁶⁷ בענין ר"א בן דורדייא שאמרו עליו⁶⁸ יש קונה עולמו בשעה אחת, שהוצרך גם ל"כלים", וקיבל זאת מיוחנן כה"ג ששימש שמונים שנה בכהונה גדולה כו"⁶⁹.

(משיחת ש"פ בלק תשד"מ. התוועדות ח"ג ע' 2115 ואילך)

ז. מתני'. האשה נקנית בכסף

קידושין ע"י טבעת – המשכה מאור המקיף

ידוע אשר ענין הזיווג הוא למעלה מסדר ההשתלשלות, וכמרוז"ל שדומה לקרי"ס, דבעתיקא תליא מילתא, היינו שזה המשכה מאור המקיף.

וי"ל שזהו שמצינו בענין הנישואין ענין המקיפים: (א) מקיף ע"ג הכלה לבד, שזהו ענין נתינת הטבעת.

וכידוע, שאף שבמשנה אי' נקנית בכסף אבל כבר אמרו בתקו"ז תיקון ה' בתחלתו ותיקון יו"ד ותיקון כ"א (נ"ה ע"ב): ובגינא איתמר לגבי כלה תהא לי מקודשת בטבעת זו, וכדאי' ג"כ בכמה מקומות אשר בני ארץ ישראל מקדשים בטבעת (חילוף מנהגים שבין בני בבל לארץ ישראל, בים של שלמה, ובכ"מ).

(59) תצא כב, ה.

(60) כתובות נו, סע"א – במשנה. רמב"ם ה' אישות פ"י ה"ו. ט וש"ע אדה"ע רסנ"ו.

(61) צפע"נ מהדו"ת לא, ב.

(62) שמו"ר ספ"ו.

(63) לקו"ת תוריע כג, א. סוכות פא, ג. ועוד.

(64) ברכות לה, א. וראה רמב"ם ה' כלי המקדש פ"ג ה"ב.

(65) ה' תשובה פ"ו ה"ה.

(66) ח"א קכט, סע"א.

(67) ל"ת להאריז"ל לתהלים (לב).

(68) ע"ז יז, א. וש"נ.

(69) ברכות כט, א.

אשר נתינת הטבעת הוא מקיף על (אצבע) הכלה ובא מהחתן.

(ב) הכלה מסובבת את החתן ז' פעמים, שזהו מקיף על החתן הבא מהכלה. וע"ד דלע"ל נקבה תסובב גבר.

ושני מקיפים אלו באים תחת החופה, שזהו מקיף כללי על החתן והכלה גם יחד, היינו מקיף בינה לזו"ג, ומבואר הענין בלקו"ת שה"ש ד"ה על כל כבוד, חופה, ואין כאן מקום להאריך.

נ"ב: בתור דרשה געשאנק, מוסג"פ סטרטיפיקאט על חבילה. וענין השייכות דדרשה געשאנק למקיף יעויין לקו"ת פ' נשא דכ"ט ע"ב.

(ממכתב כ"ה מנ"א תשי"א. אג"ק חכ"א ע' קלב)

ז. מתני'. וקונה את עצמה בגט

"נמחל שעבודו" שייך בשטר קידושין אבל לא בגט

מעיר מפתחי תשובה באה"ע סקמ"ג סקי"ג שכותב דאין לגרש בגט א' ב"פ מפני דהוי כשטר שנמחל שעבודו.

ות"ח על שהעירני על פ"ת זה, אשר אשתמיט לי. והנה ס' גליא מסכת שמביא בפ"ת אינו תח"י עתה לעיין בו בסברתו. אבל לכאורה סברא תמוהה היא במאוד. כי בשלמא בשטר קידושין שייכת סברא זו, אבל מה שעבוד ישנו בו בגט שנאמר ע"ז שנמחל בנתינתו. ואדרבה – גט הוא בטול שעבוד.

ובמה יפסל גט שנכתב לשמו ולשמה ולשם גירושין. – ופי' לשם גירושין ארו"ל (גיטין כה, ב) שהוא למעוטי בכותב להתלמד. וע"פ הנ"ל עדיפא הול"ל שצ"ל כתוב באשה זו גופא לשם גירושין אלו דוקא.

ומש"כ בפ"ת שבכל הפוסקים משמע דפסול – לע"ע לא ידעתי מקומם, וצע"ג.

(ממכתב כ"ו מ"ח תשי"י. לקו"ש ח"ט ע' 336)

ח. מתני'. וקונה עצמה בגט ובמיתת הבעל

האם קניית האשה א"ע במיתת הבעל הוא דין או מציאות

(ולעיר מההסברה בזה דהאשה קונה א"ע במיתת הבעל (משנה ריש קידושין) – שהוא (מפני דין – שהמיתה מתירה, או) מפני מציאות טבעי – שבטלה מציאות הבעל – צפע"נ מהד"ת סא, א"ב)⁷⁰.

(לקו"ש ח"ז ע' 200 בשוה"ג להערה 49)

ט. ב, ב גמ'. האיש מקדש... לישנא דרבנן דאסר לה אכ"ע כהקדש

מהות הקידושין

עיקר מהות הקידושין הם שנאסרת על כל העולם כהקדש, לפיכך אף קידושין מדרבנן עניינם שאסורה כל העולם. ונ"מ לאשת חרש שזינתה שנאסרת לבעלה.

. . דלא אמרינן כעין דאורייתא תיקנו רק בעיקרי עניני אישות שבינה לבעלה דהיינו שכשתיקנו נשואין לקטנה תיקנו כל מנהג שבאישות שאוכלת עמו בתרומה ויורשה ומיטמא לה. וה"ה ודאי שנאסרה עליו בזנות. שהרי הזנות נקרא מעל באישה. משא"כ בשאר עניינים המסתעפים ודאי יש לחלק בין קדושי דאורייתא לקדושי דרבנן . .

וכדמות ראייה לחילוק זה נמצא ממ"ש הר"ן והריטב"א רפ"ג⁷¹ דסוכה גבי פסולי לולב ואתרוג שנוהגים ביום ראשון איך דינם ביום שני שהוא מדרבנן . . דכיון דידעינן בקיבועא דירחא . . אין לנו אלא להחמיר בקדושתו. אבל להחמיר במצות הנוהגות ביום ראשון אין לנו כו' ע"ש. והיינו לפי שקדושת היום טוב שני של גליות הוא ענין בפ"ע לגמרי ושייך בכל היו"ט ומצות ד' מינים הוא ג"כ מצוה בפ"ע דשייך רק ביו"ט של סוכות לכן י"ל שלא החמירו ביו"ט שני של גליות דסוכות להשוותו ליום ראשון דאורייתא רק בעיקר מצותו שהוא קדושת היום ואיסור מלאכה ולא בד' מינים שהוא ענין בפ"ע לגמרי וכך פשיטא שיש לחלק החילוק שחילקתי.

אבל אין להוציא משם קולא ח"ו להתיר ג"כ אשת חרש שזינתה ולומר דגם כן דאין לנו לדמות נשואין אלו דרבנן לנשואין דאורייתא רק בעיקר ענינו שתהיה מותרת לבעלה ושירשנה וכיוצא בזה אבל לא להחמיר במצות הנוהגות בעניני אישות

(70) ראה לקו"ש דלעיל סימן א הערה 6 שכתב "שלפעמים מתחדש קנין חדש – גט ומיתת הבעל" עכ"ל"ק. ויש לעיין האם זהו כהצד הא' כאן או שהוא ענין בפ"ע ומתאים לב' האופנים המו"ל.

(71) כט, ב בשם מוהר"ר שלמה.

אך עוד אפ"ל בענין אחר דאשמועינן מדעתה אין. היינו שצריך שיהיה מעשה ממנה שהיא חפיצה בקדושין מדעתה ורצונה או דבור שאומרת כן בפ"י אבל כשאין ממנה דבור. והמעשה מסופק שיש פנים לומר שזה המעשה אינו רצון על קדושין כלל⁷⁷. אף שיש פנים לומר ג"כ שנתרצית על קדושין. כיון ש"ל ג"כ שלא נתרצית כלל. ודבור אין ממנה. אין זה נקרא מדעתה. כי אנו צריכים שתקנה את עצמה מדעתה ורצונה. וכל שיש לומר שלא רצתה להקנות א"ע לא נקנית כלל. דאוקמא אחזקה שהיא שלה. ולא הקנתה את עצמה.

ואע"פ שבשאר ספק קדושין לא אוקמינן אחזקה. כמו בזרק לה קדושין ספק קרוב לו ספק קרוב לה. התם שאני דמיירי שנתרצתה תחלה להתקדש לו. וכיון ששניהם רוצים וזרק לה קדושין איתרע החזקה כמ"ש התוספות פ"ב דכתובות (דף כ"ג ע"א)⁷⁸. אבל הכא שלא ידענו ממנה שום רצון כלל על קדושין ולא שום דבור. והמעשה אינו מוכרח כלל על רצון קדושין אף שיש לספק שמא נתרצית. אין זה שום קדושין. וזהו ששנינו האשה נקנית. מדעתה אין. אבל כשי"ל שהוא בעל כרחה לא.

ראיה מדיני קניין חזקה, שלא מספיק שנתרצה למכור, אלא צריך שיהיה ברור שרצונו להקנות, וכ"ש לקידושין אשה.

שהרי גדולה מזו מצינו במקח דקנין חזקה לא מהני אפילו נתרצה למכור. וזה נתרצה ליקח. אא"כ יאמר לו לך חזק וקנה פרק חזקה (דף נ"ב סע"ב ודנ"ג ע"א) פרשב"ם אפילו נתן לו המעות במקום שנוהגים לכתוב את השטר כו'. ונהי דבמקום שסכף לבד קונה א"צ שיאמר לך חזק כו'. מ"מ עכ"פ בעינן שיהיה ברור שרצונו להקנות לו. וכ"ש בהקנות גוף האשה לבעלה דצריך קנין טפי וכמו אשה בחליפין לא מקניא נפשה (ד"ג ע"א). וכן מתנה ע"מ להחזיר לא מהני בקנין אשה אע"ג דמהני במכר (ד"ו סע"ב). ע"כ כשאין דבור ממנה שרצונה להתקדש. וגם המעשה שקיבלה הפרטה י"ל שלא נתכוונה כלל להתקדש לו אינה מקודשת.

סוגיות הגמ' המתבארות ע"פ ביאור הצ"צ

הדין דלקמן יג, א, גבי המקדש בסלע שחייב לה, דאפילו ספק קידושין לא הוי, מכיון שכששתקה אין כל גילוי שרצונה להתקדש לו.

וזהו הדין הנזכר בגמרא (דף י"ג ע"א) גבי יכולה לומר אין שקלי ודידי שקלי⁷⁹. שאע"פ שנטלה הסלע לאחר שאמר התקדשי לי בו. כיון שמתחלה אמר לה ג"כ כנסי סלע זו שאני חייב לבי. אע"פ שאח"כ חזר ואמר התקדשי לי בו. ולכן יכולה לומר אין שקלי ודידי שקלי. אינה מקודשת כלל. והרי מעשה זו מסופק. די"ל ג"כ כיון שקיבלה אותו לאחר אומרו התקדשי לי בו. רצתה להתקדש לו. דאל"כ מי הכריחה ליכנס בספק זה לעשות מעשה ולקבל והרי לאו כולהו נשי דינא גמירי שיכולה לומר אין שקלי ודידי שקלי. א"כ מאחר שקיבלה הסלע אחר אומרו התקדשי לי בו. י"ל שבאמת רצתה להתקדש לו. אלא דכיון שיש לנו לומר שאפשר לא נתרצית כלל להתקדש וקיבלתו כדי לגבות מה שחייב לה. על כן אין זה חשוב כלל דעת ורצון ממנה על קדושין. ואין הקדושין כלום.

גם הסוגיא דלקמן ח, ב, גבי נתינת ככר הקידושין לכלב הרץ אחריה תובן ע"פ היסוד האמור.

ועיין עוד בגמ' (ד"ח סע"ב)⁸⁰ יש סברא דאף שנתן לשם קדושין ככר שלו על פיה לכלב שרץ אחריה לנושכה. אינה מקודשת משום דאמרה ליה שמדאורייתא מחויב להצילה. ולא נתרצית להתקדש רק הטעתו. אלא שזה נשאר בתיקו. כיון דמ"מ החכר שלו ממש ונתנו על פיה לשם קדושין. אבל כשי"ל אין שקלי ודידי שקלי אינה מקודשת. וזהו כנ"ל דבעינן מדעתה שנדע שנתרצית להתקדש לו.

וכן דין שתיקה לאחר מתן מעות יובן גם הוא ע"פ הנ"ל, דאע"פ שהדעת נוטה יותר לכך שרצונה להתקדש, מ"מ, כיון שאפשר לפרש את מעשה באופן שאינה מסכימה לקידושין, אם כן אין כאן גילוי דעת מהאשה שרצונה להתקדש.

וכן דין שתיקה לאחר מתן מעות⁸¹ י"ל ג"כ מה"ט הוא דלא מהני. דאע"פ שאינה משלכת הכסף ואוחזתו והוי קצת מעשה. וא"כ י"ל דבאמת נתרצית לקדושין

77 עיין גם שו"ת אה"ע סימן צג, ג, מובא לקמן יב ע"ב.

(78 ד"ה תרויהו, וז"ל: וי"ל כגון שאנו יודעים שזרק לה קדושין ומספקא לן אי קרוב לו או קרוב לה והני ב' סתדי חד אמר קרוב לו וחד אמר קרוב לה דכיון דדאי ורק לה הקדושין לית לן למימר אוקמה אחזקה להתירה לכתחילה.

(79 ושם: אמר לה כנסי סלע זו שאני חייב לך, וחזר ואמר לה התקדשי לי בו, בשעת מתן מעות, רצתה - מקודשת, אישתיקה - אינה מקודשת, מאי טעמא יכולה למימר: אין שקלי, ודידי שקלי.

(80 ושם: התקדשי לי בככר זה נתנו לכלב אינה מקודשת, ו[אם] כלב רץ אחריה מהו, בההוא הנאה דקא מצלה נפשה מיניה גמרה ומקניה ליה נפשה או דלמא מצי אמרה ליה מדאורייתא חיובי לאצולן תיקו.

(81 בדף יב, ב, ושם: דתניא: אמר לה כנסי סלע זו בפקדון, וחזר ואמר לה התקדשי לי בו, בשעת מתן מעות - מקודשת, לאחר מתן מעות, רצתה - מקודשת, לא רצתה - אינה מקודשת; מאי

שכשוזינתה תאסר לבעלה כמו שלא החמירו שם במצות הנוהגים ביו"ט ראשון וכו'.

דלא קרב זא"ז כלל דהתם עיקר מצות יו"ט הוא איסור מלאכה שזהו פ"י מקרא קדש כו' משא"כ מצות ד' מינים הוא מצוה בפ"ע ואינו שייך כלל למצות יו"ט דהא שייכא רק ביו"ט דסוכות ולא בפסח ושבוועות ור"ה ושמע"צ. ע"כ י"א דאין שייך להחמיר ביו"ט שני של גליות כמו ביום ראשון בזה שהרי אין זה כלל מענין תקנת יו"ט שני של גליות וגם ע"ז יש חולקין שם⁷² וגם המקילים לא הקילו רק משום שיו"ט שני נקרא רק מנהג אבותינו. משא"כ בנד"ז הרי עיקר מהות הקדושין הוא שתהיה מובדלת לו ותאסר אכולי עלמא כהקדש⁷³ (וגם קדושין לשון הבדלה כמו קדושים תהיו מובדלים תהיו וכמו הגבל את ההר וקדשתו שנעשית מובדלת מכולי עלמא רק מיוחדת לאישה) וכמ"ש בגמרא דקדושין (דף ב' ע"ב). וא"כ כיון שזהו עיקר ענין הקדושין פשיטא דכשתיקנו רבנן קדושין לחרש היינו מ"ש ענין זה שתהיה אשתו כהקדש אכולי עלמא. ואם נדמה זה לענין יו"ט שני היינו כמו איסור מלאכה ביו"ט שני ואין שייך כלל לדמות לענין ד' מינים כנ"ל.

וממילא מובן דכשוזינתה אסורה לבעלה שזהו מעיקר ענין הקדושין. . וגם אפשר ענין זה דשתאסר עליו בנות א"צ לבוא ע"ז משום דכעין דאורייתא תיקנו כיון דזהו כל עיקר מהות הקדושין דהיינו דאסר לה אכולי עלמא כהקדש פשיטא דתיקנו כן דאל"כ אין זה ענין קדושין כלל.

(שו"ת צ"צ אה"ע סימן לה, ג)

ל. גמ'. האשה נקנית, מדעתה אין שלא מדעתה לא

מדעתה היינו שיהיה מעשה ממנה שחפיצה בקידושין

עצמות יוסף (ועוד): מדעתה - מרצונה, ולכן אם אנסה להתקדש אינם קידושין, דלא כבמקח וממכר. ורבינו מחדש דניתן לפרש "מדעתה", שצריך שיהיה מעשה או דיבור ממנה שהיא חפיצה בקידושין. וע"פ חידוש זה מבאר ג' סוגיות: א. המקדש בסלע שחייב לה. ב. האומרת שיתן את ככר הקידושין לכלב הרץ אחריה. ג. שתיקה דלאחר מתן מעות.

פירוש העצמות יוסף

משנה רפ"ק דקדושין האשה נקנית. ובגמרא (ד"ב ע"ב) דאשמועינן מדעתה אין בע"כ לא. והעצמות יוסף פ' דאשמועינן דתליוה עד שנתרצית להתקדש לא הוו קדושין ולא כמו במקח וכבר אשי פרק חזקה (ב"ב דמ"ח ע"ב)⁷⁴. וכבר קדמו בזה הרשב"א בחידושי⁷⁵ והביאם הפנ"י במסכת קדושין רפ"ק בד"ה איבעית אימא.

קשה על פירוש זה מדעת אמיר במסכת ב"ב דקידושין באונס הוי קידושין, וב' תירוצים בזה.

וק"ל ע"ז דא"כ לאמימר שם דס"ל פרק חזקה שם דהוי קדושין איך יפרש המשנה. והעצ"י הרגיש בזה. הגם ש"ל דיולך לתרץ כמ"ש בתוספות רי"ד⁷⁶ כיון דכל הפרק תנא בדברים הנוגנין כמו עבד עברי נקנה בכסף ובשטר עבד כנעני נקנה כו' בהמה גסה נקנית כו'. גם י"ל דהתירוצין כמ"ש הרשב"א דאמימר מתרץ כתירוץ הראשון שבגמ' משום דתנא סיפא וקונה את עצמה בדידה תנא נמי רישא בדידה עכ"ל.

ביאור רבינו

מבאר שפירוש מדעתה הוא שתקנה את עצמה מדעתה ורצונה, וכל שאנו מסופקים שמא לא רצתה להקנות את עצמה אין אלו קידושין כלל, ואי"ז דומה לשאר ספק קידושין.

(72) כן הביא שם הריטב"א בשם התוס' והגאונים.

(73) בענין מהות הקידושין האריכו האחרונים: שיטת הצ"פ כי ישנם ב' ענינים בקידושין שאינם תלויים זב"ז, א' שקנויה לו וב' שאסורה על אחרים - הובא ונתבאר במפענח צפונות פ"י סימן ג' ובמשנת הרונצ'בי עמ' 187. בבית האוצר ח"ב עמ' 28 ואילך הביא דשיטת התשב"ץ היא דהקידושין והקנין באים כאחד, ושיטת הר"ן היא דהעיקר הוא הקידושין והקנין בא ממילא.

ל. (74) ושם: ואמר אמיר: תליוה וקדיש - קדושיו קדושין. מר בר רב אשי אמר: באשה ודאי קדושין לא הוו, הוא עשה שלא כהוגן, לפיכך עשו עמו שלא כהוגן ואפקעינהו רבנן לקידושיה מיניה.

(75) וז"ל הרשב"א: ויש מי שהקשה אפילו תניא האישי קונה היכי הוה ס"ד דנקנית בע"כ דהיכי מצינו מקנה בע"כ, ואישתימטייה תליוה וזבני' זבני' ותלוה וקדיש קדושיה קדושין דאגב אונסא דזווי גמרה ומקניא נפשה כאמימר דאית ליה הכין בפרק חזקה (ב"ב מ"ח ב') והכא לאו בעל כרחה לגמרי קאמר אלא כה"ג, וקי"ל כרב אשי דאמר התם באשה אינה מקודשת דהוא עשה שלא כהוגן עשו לו שלא כהוגן, ודוקיא דהכא כרב אשי אתיא.

(76) התוס' ר"ד כאן מבאר שאפשר ללמוד אחרת את המשנה, כמובא בפנים. ואמנם התוס' ר"ד מביא זאת כשאלה ומתיר דכל כמה שמצי למיהב טעם יהיב, אך לאמימר שא"ל לתרץ מדעתה, ישאר הפירוש כהו"ל של התוס' וי"ד.

הבעל, והקידושין חלים דוקא על ידי כך ש"יש כסף", שהאשה מקבלת (בעלות על) הכסף.

ב' הלימודים בנוגע לקידושי כסף – והחילוק ביניהם בנגלה ובעבודת ה'

מן הנאמר בפרשת תצא⁸⁶ "כי יקח איש אשה ובעלה . . ויצאה . . והיתה" לומדים⁸⁷ ש"האשה נקנית בכסף בשטר וביאה". כסף - לומדים מ"כי יקח איש אשה"⁸⁸; מ"ובעלה"⁸⁹ לומדים שנקנית בביאה; ושטר - נלמד מ"ויצאה והיתה" - מקיש היתה לזה ליציאתה מזה, מה יציאתה מזה בשטר, אף היתה לזה בשטר.

למרות שהאשה יכולה להיות מקודשת בכל אחת מ"שלוש הדרכים", בכל זאת "נהגו כל ישראל לקדש בכסף או בשוה כסף"⁹⁰. ויש לומר שזאת בהתאם לכך שקידושין בכסף הם הקנין הראשון הנלמד מן הפסוק - "כי יקח"⁹¹.

כיון שכל עניני התורה מדוייקים לחלוטין, אכן רואים, שבקידושי כסף מתבטאת המשמעות הכללית שבענין הקדושין, יותר מאשר בקידושי שטר וביאה, כפי שיוסבר להלן.

ה"עילה" היא הקידושין או ה"קנין"

בגמרא⁹² יש דרך נוספת ללמוד שהאשה נקנית בכסף - מ"ויצאה חנם אין כסף"⁹³ - אין כסף לאדון זה אבל יש כסף לאדון אחר (כשיצאה ממנו)⁹⁴ ומאן ניהו אב⁹⁵ (כלומר, כשיצאת מרשות אביה, יוצאת בכסף).

ויש לומר, שיש הבדל בהגדרת קידושי כסף, אם הם נלמדים מ"כי יקח איש אשה" שבפרשתנו, או מ"ויצאה חנם אין כסף"⁹⁶ - כדי להבין זאת, יש להקדים ולהסביר את הספק שמסתפק הגאון הרגוטשובי⁹⁷ בקשר לקידושי כסף: "אם העילה היא הקנין ועל ידי זה מתקדשת, או להיפך: העילה היא הקידושין ועל ידי זה היא קונה את הדבר"⁹⁸. כלומר, האם הקידושין חלים על ידי שהאשה קונה את הכסף, או להיפך: האשה קונה את הכסף על ידי הקידושין.

הוא מביא הוכחות לשני האופנים:

ההלכה היא⁹⁹ ש"היתה עומדת ברשות הרבים וזרקו לה, קרוב לה מגורשת . . וכן ענין קידושין", ו"לשיטת הראשונים"¹⁰⁰. ההלכה היא כך גם לגבי כסף קידושין. ולכאורה, האשה עדיין לא קנתה את הכסף (שהרי אין מדובר דוקא במקרה

דאל"כ ה"ל להשליך. אלא שמשום ש"ל דהא דאינה משלכת משום דסבורה שתתחייב אם יאבד. ע"כ אינה מקודשת כלל. ובאמת שזהו ספק שקול. דהא החשש דאחריות רחוק קצת. שמא יאבד ושמא לא יאבד. וגם אם יאבד יש ספק בשכל אם תתחייב באחריות הגם שקיבלתו תחלה בתורת פקדון. אך כיון שאח"כ שינה בה ואמר התקדשי לי בו י"ל כל המשנה ובא אחר ושינה בו פטור. וגם כמו הוא עשה שלא כהוגן ע"כ גם היא עשתה לו שלא כהוגן וכגמול דידי יעשה לו. וכדין הנזכר בגמ' בב"מ פרק השואל (דף ק"א ע"ב)⁸² ובש"ע ח"מ סימן שי"ט⁸³ או שהטעהו עד שהכניס פירותיו והלך יש לבעה"ב כו' ע"ש. דה"ל ממש דכוותה שהטעה אותה שתקבל הכסף בשביל שיאמר לה אח"כ לשון קדושין לאוסרה אכ"ע. ע"כ מדינא יכולה להשליכם. וכ"ש שמשלכת אותם לפניו דאפילו לה"א שם בהרמ"א סימן שי"ט סגי. וכ"כ בחה"ר בקדושין כאן⁸⁴ דהפירוש הוא דילמא הכא טעיא וסברה הכי דתתחייב באחריות. וא"כ לכאורה זהו טעם קלוש⁸⁵. שתחשוש לדבר שא"א כ"א ע"י שני ספיקות כנ"ל. וגם ש"ל מדוע תחשוש לממון הקל של שוה פרוטה ולא תחשוש לחשש גופה שתאסר אכולי עלמא.

ע"כ נראה קצת יותר דהשתיקה מורה שסברה וקיבלה על קדושין וכ"ש דהכא מיירי ששדיך תחלה. ואעפ"כ כיון שאין זה גילוי דעת ממנה שרצונה להתקדש. כיון שיש פנים לומר דמה שאינה משלכת הכסף הוא מפני חשש אחריות. ע"כ אין זה שום קדושין כלל.

ע"כ זהו שהשמיענו האשה נקנית. מדעתה אין בע"כ לא. דבעינן שנדע שדעתה ורצונה להתקדש לו. לאפוקי שתיקה דלאחר מתן מעות אפילו בשדיך תחלה אינה נקנית כלל דאין זה מדעתה. ומהו ראייה למ"ש הפנ"י שם דלרווחא דמילתא נקט סבר אי שדינא כו'.

(ש"ת צ"צ אה"ע סימן צה)

א. ג, ב גמ'. מנין שמעשה האב לבת

מציאת בנו ובתו הסמוכים על שלחנו אע"פ שהם גדולים הרי היא שלו חכמים תקנו לו מפני דרך שלום הואיל וזנן משלו אבל אם אין בנו סמוך על שולחנו אע"פ שהוא קטן מציאתו לעצמו ולא להזנון לפי שלא תקנו מפני דרך שלום אלא לאב ולא לאחר הזן בתורת צדקה מפני שאם לא יזון הוא יזונו אחרים שרבים מצויים הזנים ומפרנסים בדרך צדקה אבל בתו עד שתיבגר מציאתה לאביה אע"פ שאינה סמוכה על שולחנו וכן מעשה ידיה וכן מציאת אשתו ומעשה ידיה ואם נתנו מתנה לבנו ולבתו הקטנים הסמוכים על שולחנו הרי היא שלו אבל אם נתנו לבנו ולבתו הגדולים אע"פ שסמוכים על שולחנו הרי היא שלהם ועבדו ושפחתו העברים מציאתן לעצמן.

(ש"רע אדה"ז הל' הפקר ההשגת גבול ה"ט)

ב. ד, ב גמ'. כי יקח איש אשה . . אין קיחה אלא בכסף

קידושין קונים הכסף, או קנין הכסף פועל הקידושין

חקירה לגבי קידושי כסף: האם האשה קונה את הכסף, ועל ידי כך היא מתקדשת, או שמא על ידי זה שהיא מתקדשת היא קונה את הכסף. יש לתלות חקירה זו בשני הלימודים שישנם לדין של קידושי כסף: א. "כי יקח איש אשה . . אין קיחה אלא בכסף". בפסוק זה מודגשת פועלתו של הבעל, ומסתבר שהקידושים חלים באמצעות נתינת הכסף של הבעל, ועל ידי הקידושין קונה האשה את הכסף. ב. "מנלן דמיקניא בכסף וכסף דאבובו הוא . . דאמר קרא: ויצאה חנם אין כסף, אין כסף לאדון זה אבל יש כסף לאדון אחר (כשיצאה ממנו, רש"י), ומאן ניהו אב". כאן ההדגשה היא על כך שהאב - שהוא במקום (בתו) האשה - מקבל את הכסף. ומובן, שלא די בנתינת

רצתה ומאי לא רצתה? אילימא רצתה - דאמרה אין, לא רצתה - דאמרה לא, מכלל דרישא כי אמרה לא נמי הוו קידושין, אמאי? והא קאמרה לא! אלא לאו רצתה - דאמרה אין, לא רצתה - דאישתיקה משתקה, ושמע מינה: שתיקה דלאחר מתן מעות ולא כלום היא.

(82) ההוא גברא דזבן ארבא דחמרא, לא אשכח דוכתא לאותוביה. אמר ליה לההיא איתתא: אית לך דוכתא לאוגרי? אמרה ליה: לא. אזל קדשה, יבהה ליה דוכתא לעייליה. אזל לביתה, כתב לה גיטא, שדר לה. אזלא איהי, אגרא שקולאי מינה וביה, אפיקתיה ואותביה בשבילא. אמר רב הונא בריה דרב יהושע: כאשר עשה כן יעשה לו, גמולו ישוב בראשו.

(83) מי שהכניס פירותיו לבית חבירו שלא מדעתו, או שהטעהו עד שהכניס פירותיו, והניחם והלך, יש לבעל הבית למכור לו מאותם הפירות כדי ליתן שכר הפועלים שמוציאין אותם ומשליכים אותם לשוק. ומדת חסידות הוא שיודיע לבית דין וישכירו במקצת דמיהם מקום, משום השבת אבידה לבעלים, אף על פי שלא עשה כהוגן. הג"ה ויש אומרים דצריך להודיעו תחלה, ואם נאנסו לאחר שהודיעו, פטור (הרא"ש טור).

(84) יג, א.

(85) עיין עוד בזה בסימן צג אותיות ג ואילך, יובא לקמן.

יב. (86) כ"ד, א"ב. וראה הפסוקים שהביא הרמב"ם בריש הל' אישות: סהמ"צ מ"ע ר"ג: פיהמ"ש ריש קידושין. חינוך מצוה תקנב. וראה שינויי נוסחאות ברמב"ם בהוצאת פרענקל שם. ואכ"מ.

(87) בספרי עה"פ. וראה קידושין ד, ב ואילך. ירושלמי ריש קידושין וראה בהערה 1 ובהערה הבאה.

(88) כ"ה בספרי, ועד"ז בירושלמי שם. ובבבלי (שם ד, ב) מוסיף "אין קיחה אלא בכסף וכה"א נתתי כסף השדה קח ממני". וראה שם ג, א ואילך. ובקה"ע שם מפרש כן בירושלמי. וראה בירושלמי שם להלן (הובא בהערה 10)

(89) כ"ה בספרי, בבלי וירושלמי שם. אבל לר' יוחנן (שם ט, ב. ועד"ז בירושלמי שם בתחלתו) נלמד מ"בעולות בעל" (פרשתנו כב, כב). וראה בהנסמן לעיל הערה 1 ולקמן הערה 6.

(90) רמב"ם הל' אישות פ"ג הכ"א. וממשיך שם "וכן אם רצה לקדש בשטר מקדש". וראה יבמות לא, ב "רובא בכסף"א. וראה ר"ן ריש קידושין. וראה הערה הבאה.

(91) עדמ"ש הרשב"א וריטב"א ריש קידושין בזה שנקט התנא כסף ברישא.

(92) שם ג, ב.

(93) משפטים כא, יא.

(94) פרש"י קדושין שם ד"ה ויצאה

(95) ובירושלמי שם: כסף בלא ביאה מנין ויצאה חנם אין כסף אם אחרת יקח לו מה זו בכסף אף זו בכסף.

(96) בגמרא שם ד, ב: ואיצטריך למכתב ויצאה חנם ואצטריך למכתב כי יקח כו'. אבל ראה פרש"י שם ד"ה לתנא. ובפנ"י שם ד"ה לתנא. ובפנ"י שם ד"ה ותנא דמייתי (ובדף ג, ב ד"ה בכסף) כתב דוהו רק לדעת רש"י (דתנא לא ס"ל דלמדין מאין כסף כו'), משא"כ לדעת התוס'. וראה עצמות יוסף שם. (וראה ריטב"א הנ"ל). וראה תוד"ה כשם שם יג, א. מראה הפנים לירושלמי שם בתחלתו. (וראה פרש"י שם, ב ד"ה אינה מקודשת. אבני מילואים סי' כח סקט"ז ועוד).

(97) ולהעיר שבסהמ"צ להרמב"ם שם, ובחינוך שם הביאו הלימוד שהאשה נקנית בכסף מאמרו באמה עברי' (וראה חנם) אין כסף כו'. אבל בהל' אישות (פ"ג ה"כ) כתב הרמב"ם "שנאמר כי יקח איש אשה ואמרו חכמים לקוחים אלו יהיו בכסף שנאמר כו'".

(98) שו"ת צפע"נ דווינסק ח"א ס"ט.

(99) וראה מ"ש בזה (ולשונו) בכ"מ בספרי: צפע"נ הל' אישות פ"ו ה"ד. שו"ת שם סי' ג, יו"ד, לד (בתחלתו), עז. שו"ת ווארשא סי' רסז. מהד"ת סב, ב, עז, ג. ועוד (הובאו במפענצ"פ פ"י ס"ב ג. ס"ב ג. כללים בערכו). ובכ"מ מהנ"ל כתב דשני הדברים נעשו בבת אחת. וראה בית האוצר להר"י ענגל מערכת ב' כלל ט אות יא (הובא בחלקו במפענצ"פ שם).

(99) משנה גיטין עח, א. רמב"ם הל' אישות ספ"ד. טושו"ע אה"ע ל' ס"ה.

(100) כ"ה לשונו בשו"ת הנ"ל הערה 12. ושם סו"ד "ולולי דברי הרמב"ם". ובמהד"ת עז שם "כשיטת רבנו ז"ל".

שני הענינים שבקידושין קיימים גם בקידושי ה' עם ישראל

כל הענינים בנגלה שבתורה נובעים מפנימיות התורה, וכך בעניננו: ידוע¹¹¹ הפירוש הפנימי של "האשה נקנית לבעלה"¹¹², שהכוונה היא לאיחוד של הקדוש ברוך הוא עם כנסת ישראל (הנעשה על ידי שלושת הדרכים של כסף, שטר וביאה¹¹³).

וכשם שבקידושין כפשוטם בין איש לאשה קיימים שני ענינים¹¹⁴: שייכות האשה לבעלה, והיותה אסורה על אחרים כך קיימים שני ענינים אלו בקדושין¹¹⁵ שבין הקדוש ברוך הוא לישראל: דבקותם של ישראל בה', והתרחקותם מעניני העולם הסותרים לכך - היותם קדושים ומובדלים מתאוות העולם הזה.

וכשם שבקידושין כפשוטם קשורים שני הענינים, כנאמר ב"חובת הלבבות"¹¹⁶: "מן הנמנע ממנו שתתישב אהבת הבורא בלבנו עם התישב אהבת העולם בנו".

שתי הדעות על קידושי כסף - שני אופנים בעבודת ה'

לפי האמור לעיל יובן הטעם, בפנימיות התורה, למנהג ישראל לקדש דוקא בכסף - כי הענין של פנימיות הקידושין, דבקות ישראל בה', קשור דוקא לדרגה של "כסף" - מלשון "נכסוף נכספתי" - עבודה של אהבה¹¹⁷, שעיקרה להביא לידי התקשרות ודבקות בה', ו"לית פולחנא כפולחנא דרחימותא"¹¹⁸ (=אין עבודה כעבודת האהבה).

ולפי זה תובן המשמעות הפנימית של שתי הסברות הנ"ל לגבי קידושי כסף - אם ה"עילה הוא הקנין" או "העילה היא הקידושין" - אשר "אלו ואלו דברי אלקים חיים"¹¹⁹, ושתיהן קיימות בפנימיות הענינים:

הקנאת הכסף (אהבה) רומזת לדבקות ישראל בה', וקידושין (מלשון הפרשה והבדלה¹²⁰) רומזים לפרישות מעניני העולם הזה. וישנם שני אופנים לגבי הענין שהוא הראשון והוא ה"עילה", בהתאם לסדר העבודה - בדרך ממטה למעלה, או ממעלה למטה¹²¹:

בעבודה שממטה למעלה קודם ענין הקידושין - תחילה צריך היהודי לפרוש מתאוות ועניני העולם הזה, ועל ידי כך מתעוררת אצלו אהבה ותשוקה לאלקות (קנין הכסף)¹²² - "סוד מרע", ואחר כך¹²³ "ועשה טוב".

לעומת זאת, בעבודה שממעלה למטה הסדר הוא הפוך: לאחר התעוררות האהבה לאלקות, קנין הכסף, נוצר הקידושין - הפרישה מתאוות העולם הזה.

שני סוגי העבודה מתאימים לשני אופני הלימוד לגבי קידושי כסף

ההבדל בין שני אופנים אלו, ממטה למעלה וממעלה למטה, נובע מכך, שאלה הם שני סוגי עבודה: האופן הראשון הוא עבודה בסדר ובהדרגה, עבודה שכלית שעל פי טעם ודעת, ולכן אי אפשר להגיע לאהבת ה' לפני ההתרחקות מאהבת עניני העולם הזה.

האופן השני הוא עבודה שלמעלה מטעם ודעת, מעל להדרגה וסדר: ללא התחשבות במעמדו ובמצבו¹²⁴, מתמסר היהודי בדבקות לאלקות מתוך קבלת עול שמעל לטעם ודעת, ועל ידי כך הוא נעשה מופרש מתאוות ותענוגי העולם הזה.

ויש לומר, שזהו ההבדל בין שתי דרכי הלימוד של ענין קידושי כסף - אם לומדים זאת מ"כי יקח איש אשה", אשר בפרשת קדושין, או מ"ויצאה חנם אין כסף", אשר בפרשת אמה עבריה: בפרשת הקידושין - קידושין בסדר העבודה הרגילה - צריכים תחילה להתבצע הקידושין, ההתרחקות מעניני העולם, ואחר כך קנין הכסף - אהבה ואיחוד עם אלקות.

לעומת זאת, בענין הקידושין שבפרשת אמה עבריה - עבודת עבד, שזוהי עבודה של קבלת עול שמעל לטעם ודעת - בקידושין אלו אפשר להגיע להתמסרות

שהכסף נפל בתוך ד' אמותיה¹⁰¹, וכיצד נעשתה איפה מקודשת? זאת הוכחה לכך ש"העילה היא הקידושין ועל ידי זה היא קונה הדבר"¹⁰².

מצד שני הוא מביא הוכחה לדרך הראשונה, שהעילה הוא הקנין¹⁰³: נאמר בגמרא¹⁰⁴ שלגבי קידושין "תוך כדי דיבור לאו כדיבור דמי", ואי אפשר להתחרט על הקידושין בתוך זמן של "כדי דיבור". הרשב"ם מפרש¹⁰⁵: "שאם קידש אשה בפני עדים וחזר ואמר בתוך כדי דיבור ליהו מתנה ולא להו קידושין, אין שומעין לו, ומקודשת ואינה מקודשת".

אין מובן: מדוע מתאר הרשב"ם מקרה שבו אומר האדם "ליהו מתנה ולא ליהו קידושין", ולא מקרה פשוט, שהוא חוזר בו לחלוטין מנתינת הכסף, ודורש בחזרה את הכסף מן האשה?

מכך¹⁰⁶ מוכח, שבמקרה כזה הוא אכן יכול להתחרט. שהרי, בדרך כלל (חוץ מקידושין) "הלכתא כל תוך כדי דיבור כדיבור דמי", ולפיכך הוא יכול להתחרט על נתינת הכסף, אם הוא חוזר בו תוך כדי דיבור, ואז ממילא אין היא מקודשת, כי על הקנאת כסף אפשר להתחרט תוך כדי דיבור.

רק כאשר חרטתו איננה על הקנאת הכסף, אלא על הקידושין בלבד (והבעלות על הכסף אינה חשובה לו, הוא משאירו לאשה כמתנה), אז ההלכה היא שאין שומעין לו, כי על הקידושין אי אפשר להתחרט אפילו בזמן של תוך כדי דיבור.

זוהי הוכחה לכך ש"העילה הוא הקנין", כי אילו "העילה היא הקידושין ועל ידי זה היא קונה את הדבר", הרי אפשר להסביר את הגמרא כפשוטה, שברצונו להתחרט על נתינת הכסף, ובכל זאת "אין שומעין לו", כי הקנאת הכסף נובעת מן הקידושין, וכיון שאי אפשר להתחרט על הקידושין תוך כדי דיבור, אי אפשר להתחרט על הקנאת הכסף.

רק לפי הסברה ש"העילה הוא הקנין" - שתחילת הקידושין היא הקנאת הכסף, ולכן היה אפשר להתחרט על כך כשם שאפשר להתחרט על כל קנין כסף - צריך הרשב"ם להסביר¹⁰⁷, שכאן אין מדובר במקרה של חרטה על הקנאת הכסף, אלא במקרה של חרטה על הקידושין בלבד, והכסף נשאר כמתנה¹⁰⁸.

ההבדל הנובע משתי דרכי הלימוד על קידושי כסף

יש לומר, שזהו ההבדל בין שתי הדרכים שבהן ניתן ללמוד את הענין של כסף קידושין - מן הפסוק "כי יקח", או מן הפסוק "ויצאה חנם אין כסף": בפסוק "כי יקח איש אשה" מודגשת פעולת האיש, ואילו בלימוד של "אין כסף לאדון זה אבל יש כסף לאדון אחר" ההדגשה היא על כך שה"אדון, (האב, שהוא במקום בתו - האשה) מקבל את הכסף.

ולפיכך, אם לומדים את הענין של קידושי כסף מ"כי יקח איש אשה", יוצא, שהקידושין מתבצעים באמצעות נתינת הכסף על ידי הבעל - "כי יקח איש", והקידושין גורמים לקניית הכסף על ידי האשה¹⁰⁹.

ואילו אם לומדים זאת מ"יש כסף לאדון אחר"¹¹⁰, יוצא, שאין די בנתינת הכסף על ידי הבעל וקידושין מתבצעים רק באמצעות קניית הכסף על ידי האשה, כאשר "יש כסף" - כאשר חלה בעלות האשה על הכסף.

101) כדעת ר' שם עח, ב: אפילו מאה אמה, וראה ר"ן שם. כס"מ לרמב"ם שם. נ"כ השו"ע שם.

102) בשו"ת שם סי' ד': ובאמת הרבה יש להאריך בגדר הקדושין דף עח קרוב לה מקודשת ג"כ דמ"מ כיון דגבי קנין לא הוה כמבואר שם מ"מ איך נתקדשה הא לא הוה קנין כלל וגם במה נעשה הכסף שם קידושין כל זמן שלא קנתה. ובשו"ת ווארשא הנ"ל: וכן לולא דברי הראשונים ז"ל דגם בקרוב לה כן דמה לנו ויצאה והיתה דכ"ו שאין כאן לי זה לא חל שם קידושין כלל על הכסף מלבד מה שלא נתקדשה וקנין ליכא. וראה מהד"ת שם: ועי' גיטין דע"ח ע"ב משמע דהוה מציאות אחת (הקנין של כסף קידושין והקידושין) דמהני גבי קידושין קרוב לה.

103) וראה גם בשו"ת ווארשא הנ"ל. וראה צפע"ל הל' ע"ז פ"ב ה"ט. הל' גירושין פ"ו ה"ז.

104) ב"ב קטט, סע"ב ואילך.

105) שם קל, רע"א.

106) ראה שו"ת הת"ס אה"ע סי' צו, שמבאר דברי הרשב"ם באופן הפוך.

107) ומסיים שם בצפע"ל "והקדושין דף עח י"ל בקדושי שטר". ועד"ו כתב בשו"ת שם סי' י"ד. מהד"ת הנ"ל. וכל"כ בשו"ת ווארשא שם: ובדאי הרשב"ם ז"ל מפרש הקדושין רק בקידושי שטר.

108) ולדעת הרמב"ם כו' ראה בהמשך התשובה ס"ט שם ביאור אחר מה שלא מהני תוכ"ד בקידושין (כיון שמה שהאשה נעשית מקודשת "זה עושה התורה גזה"כ"). ול"ז דעת הרמב"ם מה"ת לא מהני תוכ"ד. ועד"ו כתב בשו"ת שם סי' עה. וראה שו"ת ווארשא שם בריש הסימן. ובמקומות שבהערה 18.

109) וגם לפי מה שמלדין בגמ' קיחה קיחה משדה עפרון וקיחה איקרי קנין, הרי "לאו גז"ש ממש היא כו' אלא גילוי מילתא בעלמא כו' דמה התם בכסף אף הכא בכסף" (ריטב"א קדושין ב, סע"א ובכ"ז), אבל אופן וגדר הקנין לא דמי זל"ז.

110) ופשיטא לפי הלימוד בירושלמי "מה זו בכסף אף זו בכסף". ועפ"ו אולי יש לתרץ קושיות התוס' ד"ה מעיקרא (שם ד, ב)

111) ראה לקו"ת בשלה א, רע"ג. כש"ט בתחלתו סי' יוד. ובכ"מ.

112) לשון רש"י ריש מס' קידושין

113) ראה לקו"ת וכש"ט שם. אוה"ת שבועות ע' קצט. רד. ביאורו (להצ"ע) ע' צב. לקו"ש ח"ו ע' 320 ואילך. וראה לקו"ת לוי"צ אגרות קודש ע' רד.

114) ראה צפע"ל הל' אישות פ"ג ה"ז. ובכ"מ.

115) להעיר מתניא פמ"ו (סה, סע"ב ואילך). אגה"ת פ"י (צט, סע"א).

116) פתח השער לשער אהבת ה'.

117) אוה"ת שבועות שם. וראה כש"ט ולקו"ת שם.

118) ראה זח"ב נה, ב. ח"ג רסו, א.

119) עירובין יג, ב.

120) ראה תו"כ ורש"י ר"פ קדושים. פרש"י משפטים כב, ל. קדושים כ, ז. כו. ועוד. וראה בהנכסן בעהרה 30.

121) ראה ד"ה והר סיני עשן תש"ט פ"ח ואילך. ובכ"מ.

122) ראה תניא ספמ"ג.

123) לקו"ת בלק ע, ג. ועוד.

124) להעיר מתניא שם.

ויש שתיצור¹³³ ע"ד ההלכה "עם מ"ש הרמב"ם בריש הל' אישות דקידושי שטר וביאה הם מן התורה וקידושי כסף מד"ס ופירושו שם המפרשים דקרי לה מד"ס משום שאין מפורש בתורה קידושי כסף אלא מג"ש ילפינו להו קיחה קיחה משדה עפרון וידוע דקיי"ל דאין אדם גן ג"ש מעצמו אא"כ קיבלו מרבו ויוסף כשפירש מאביו י"ל דאכתי לא הוה גמיר להך ג"ש ולכך לא ה' יכול ללמוד כן מדעתו (ולא קידש בביאה דרב מנגיד אמאן דקדיש בביאה¹³⁴, ולכן הוזקק לקדש בשטר)."

אבל, לכאורה, כ"ז הוא ע"ד הפלפול וההלכה, משא"כ פרש"י עה"ת שהוא ע"ד הפשט דוקא.

ולכן נראה, שאין כוונת רש"י ב"שטר אירוסין" לשטר שבו נתארכה, לקידושי שטר [ובפרט שבפשוטי המקראות ובפרש"י עה"ת לא מצינו - גם לאחרי מתן תורה¹³⁵, וכש"כ לפני מ"ת - שהאשה מתקדשת בשטר¹³⁶] - אלא ל"שטר" במובנו הרגיל והפשוט (גם אצל "בן חמש למקרא") שטר הנכתב (רק) לראי' על איזה דבר, לזכרון דברים. וכן בענינו, שהי' אצל יוסף שטר ראי' על אירוסיו¹³⁷.

אבל גם לפירוש זה צ"ע, מדוע כתב יוסף שטר ראי' על האירוסין שלו, דבר שלא מצינו לו חבר במשך כל הדורות¹³⁸, וכ"ש וק"ו בזמן האבות והשבתים (וכנ"ל, דוחק לומר שכתב זה רק כדי שתהי' לו "ראי' ברורה לאביו יעקב" שנשא אשה באירוסין)?

ב. ויובן כל זה בהקדים בירור כללי בענין אירוסין ונישואין לפני מ"ת:

דבר פשוט, גם לפי פשוטו של מקרא, שקיים אברהם אבינו כל התורה כולה עד שלא ניתנה, וכפרש"י¹³⁹ שקיים אפילו "גזרות (דרבנן) . . שניות לעריות כו' . . תורה שבעל פה הלכה למשה מסיני", וגבי יעקב כתב¹⁴⁰ "ותרי"ג מצות שמרתי", שמוה מובן שהוא הדבר בנוגע ליצחק (ומפורש בפרש"י¹⁴¹ שקיים כו"כ מצות) - ומ"מ לא נתפרש (בפש"מ) שקידשו נשותיהם לפני שנשאו אותן; ואדרבה - מפשטות לשון הכתובים גבי יצחק¹⁴², "ויביאה יצחק האהלה שרה אמו ויקח את רבקה ותהי' לו לאשה", משמע, שלא היו קדושים לפני כן, אלא הכניסה תיכף לביתו.

[בדרז"ל מצינו אמנם שיצחק קידש את רבקה, אם ע"י הכלי כסף וכלי זהב שנתן אליעזר לרבקה¹⁴³, או כשבאה לביתו¹⁴⁴ - אבל כ"ז לא הובא כלל בפרש"י על התורה].

וכן מצינו ביעקב, דכאשר הכניס לבן את לאה ליעקב במקום רחל ויבוא אלי', היתה טענת יעקב רק "למה רימינתי"¹⁴⁵, אבל לא ערער על נישואין כאלו בלי קידושי¹⁴⁶.

ומכיון שפשטות המקראות מורה שלא היו אירוסין לפני הנישואין אצל האבות - את"ל שס"ל לרש"י שאינו כן, אלא שקידשו נשותיהן לפני הנישואין, הו"ל לכתוב כן בפירוש.

133 משכיל לדוד בפרש"י.

134 קדושין יב, וש"נ.

135 ורק בכסף - ראה פרש"י משפטים כא, ח"ט.

136 ע"ד ההלכה ראה קדושין ה, א) הלימודים לקידושי שטר.

137 להעיר מספר השטרות לר"י ברצלוני (ע' 10): "ואשכחן בנוסח עתיקי בקצת חיבור השטרות דכתב בהו הכי שטר אירוסין וזהו טופס זכרון עדות שהי' בפנינו איך פלוני בר פלוני אמר לפנינו כו' שקבלתי עלתי . . למיכתב לה בכתובתה בשעת נשואין כו'", ומביא שם עוד נוסח של "ספר אירוסין" - ומוכח שהיו שם רק לראי'. ובס' השטרות שם מסיק "ולענינות דעתין האי נוסחא דהאי שטרא לא מקרי אירוסין . . שטר אירוסין . . הוא שאמרו עליו . . חכמי המשנה . . האשה נקנית . . בשטר" ע"ש. ולהעיר מקידושין ט, ב) דמפרש "שטרי אירוסין" היינו "שטרי פסיקתא" "התנאים שביניהם וממון שפוסקין זה לזה" (רש"י שם), שהוא שטר ראי'.

138 אבל להעיר מס' השטרות שביהרה שלפנ"ז.

139 תולדות כו, ה (מב"ר פס"ד, ד. וש"נ).

140 וישלח לב, ה.

141 תולדות כו, יב. כו, ג. ט.

142 ח"ש כד, טו.

143 ראה מדרש לקח טוב ח"ש כד, ג. וראה מדרש הגדול ומדרש אגדה שם כד, כב. חזקוני שם כד, ג. וראה מס' כלה בתחלתה: כלה רבתי פ"א "ברכת התנים". תוד"ה שנאמר - כתובות ז, ב. ועוד. - אבל בפרש"י ("ח"ש כד, נ) מפורש שגם לאח"י היתה פנוי'. וראה לקו"ש ח"ט ע' 168 הערה 33.

144 פענח רוא שם כד, טו.

145 ויצא כט, כה.

146 ע"ד ההלכה - ראה חדא"ג מהרש"א סנהדרין (יט, ב) ד"רחל נתקדשה מן הדין בשכר שבע שנים כמ"ש (ויצא כט, כא) הבה לי [את] אשתי דהיינו שנתקדשה לו כבר והיא אשתו, ולאח נתקדשה בביאה (ולא ה"ל קדושי לאח קדושי טעות דיעקב ודאי לא ה' עושה בעילתו בעילת זנות"). אבל ע"ד הפשט צ"ע: בנוגע לרחל, מש"נ "הבה את אשתי" בפשטות היינו המיועדת להיות אשתי: ובנוגע ללאה - כיון שכוננת יעקב היתה לרחל, הרי זה קידושי טעות, דע"ד הפשט לא עלתה ע"ד יעקב שלבן ירמה אותו לאחרי שפירש "ברחל בתך הקטנה".

לאלקות אף לפני ההתרחקות מעניני העולם הזה, עד אשר על ידי ההתמסרות המוחלטת לאלקות מתרחקים ממילא מעניני העולם הזה.

ביתר עמקות יש לומר, שענין זה קשור דוקא לאמה עבריה - שני סוגי עבודה אלו הם גם בהתאם לדרגות השונות של מצב היהודי העובד: אם הוא במצב שפרישותו מתאווה העולם צריכה להיות כפשוטה, הרי עבודתו צריכה להתבצע לפי הסדר הרגיל: אין הוא יכול להגיע לדרגות נעלות יותר, לדבקות בה' ולאבה, אלא אם כן ביטל תחילה את הרע שבקרבו, את התאוות הגשמיות¹²⁵, הוא צריך תחילה את ענין הקידושין (פרישות והבדלה), ורק אחר כך את ענין ה"כסף" (איחוד ודבקות בה').

אבל כאשר הוא מורחק כבר מתאוות העולם הזה כפשוטו, ונדרשת ממנו דרגה נעלית יותר של פרישה - פרישה מ"טבע מדותיו", לעבוד את ה' מעל להגבלות טבעו - אז הוא יכול לבצע זאת על ידי עבודה של "מוחין גדלות", התבוננות בעומק הלב באלקות, הגורמת להפיכת טבעי מדותיו, "שיהיה התשווקה לאלקות בשינוי ממהות תשוקתו לחמדי עולם הזה ובהתהפכות המדות"¹²⁶.

לפיכך נלמד אופן זה של קידושי כסף דוקא מאמה עבריה, כי דרגת האמה העבריה היא שינוי ממהות למהות כעבודת האמה כפשוטה: הפיכת תבואה למאכל, מטעמים.

וכיון שב"כל נפש בפרט" קיימות כל הדרגות, הרי שניתן הכל להתמסר ולהתדבק באלקות לגמרי באהבה, וכך נוצרת ממילא ההתרחקות מתאוות העולם הזה, באופן של שינוי טבע המדות ממהות למהות.

ובאמצעות זאת נקנית האשה לבעלה, נוצר איחוד מוחלט בין ישראל לה', שזהו ענין הנישואין¹²⁷, שיהיה בקרב ממש (באמצעות עבודת האירוסין בזמן הגלות) ובביאת משיח צדקנו.

(לקו"ש ח"ט, תצא"ג, ע' 215 ואילך)

ג. ה, א גמ'. ומנין שאף בשטר

הטעם שלא מצינו קידושי שטר אצל האבות ויוסף

מבאר דהשטר אירוסין שהראה יוסף ליעקב לא היה אלא שטר ראייה על שהיו בקשרי שידוכין אך לא פעל קידושין, שהרי כל מציאות ענין הקידושין לא היה קודם מ"ת. והטעם שהוצרך לשטר ראייה - כדי שיהי' דומה עכ"פ לאירוסין שאחר מ"ת שצ"ל בפני עדים (- אחריני) דוקא. ומעין זה בשטר ראייה שמפרסם הענין.

א. על דברי יוסף אל יעקב¹²⁸ "בני הם אשר נתן לי אלקים בזה", מפרש רש"י "הראה לו שטר אירוסין ושטר כתובה"

וצריך להבין מ"ש רש"י "הראה לו שטר אירוסין ושטר כתובה" - דלכאורה: בשלמא שטר כתובה הוא דבר הרגיל בכל נישואין (ולהעיר שגם אצל האומות ישנו ענין של כתובה, וכדמצינו לעיל גבי שכם¹²⁹, שאמר הרבו עלי מאד מהר", ופרש"י "כתובה") - אבל מהיכא תיתי לומר שיוסף קידש את אסנת בקידושי שטר דוקא, עד שיהי' שטר אירוסין תחת ידו¹³⁰!?

יש מפרשים¹³¹, שיוסף עשה כך מלכתחילה "כדי שיוכל להראות ראי' ברורה לאביו יעקב שלקחה לאשה ולא לפילגש לפי שהי' חכם הרואה את הנולד". אבל מלבד הקושיא שיוסף לא הי' צריך שטר אירוסין "להראות ראי' ברורה לאביו יעקב שלקחה לאשה ולא לפילגש", כי לזה מספיק שטר כתובה, שהרי לפרש"י¹³² זהו ההפרש בין נשים ופילגשים, "נשים בכתובה פלגשים בלא כתובה", וכיון שיש לה כתובה ודאי שאינה פילגש - הרי אין כל רמז בפרש"י שיוסף עשה כן מלכתחילה "לפי שהי' חכם הרואה את הנולד" (וגם צ"ע בעצם הסברא, שיוסף חשש מראש שאביו יעקב לא יאמין לדבריו שלכן עליו להכין "ראי' ברורה" שנשא אשה באירוסין).

125 ראה גם המשך תער"ב ח, ב ע' א'מח. ובכ"מ.

126 סהמ"צ לה' מצות יעוד או פדיון אמה העברי' (פד, א). וראה גם ע"ד העבודה דאמה עברי' - תנ"ח שמות ד"ה וכי ימכור (עא, ב ואילך). ד"ח שער התפלה פס"ו ואילך. אוה"ת משפטים ע' א'קכו ואילך.

127 שמו"ר ספ"ז.

ג. 128 ויחי מח, ח"ט.

129 וישלח לד, יב.

130 להעיר ממדרש הגדול "הוציא לו אסנת וכתובתה עמה כו' מהו בזה בכתובה וקדושין לפי שעתן".

131 צידה לדרך כאן בסופו.

132 ח"ש שם.